



Cilt: 4 Sayı: 7 Ocak 2016 / Volume: 4 Issue: 7 January 2016

MENDERES DÖNEMİ TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ (1950-1960)*
Menderes Period Turkey-Syria Relationships (1950-1960)

Sait KORKMAZ**

ÖZ

İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri arasında gelişen Soğuk Savaş döneminde Suriye, Sovyetler Birliği'yle yakınlaşmış ve dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri, Rusya'ya; Türkiye ise Suriye'ye tepki göstermiştir; ancak dönemin iki süper gücü (ABD ve Rusya) arasında yapılan söz konusu savaştan ise en fazla etkilenen bugün de olduğu gibi Ortadoğu olmuştur. Bu çalışmada arşiv belgelerine göre, Demokrat Parti döneminde Türkiye'nin Ortadoğu politikasının genel bir değerlendirilmesi yapılarak, dönemin dış politikada en önemli gelişmeleri ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Demokrat Parti, Menderes, Suriye, Soğuk Savaş, Ortadoğu

ABSTRACT

After the World War II, throughout the Cold War period between the USA and the Soviet Union, Syria got closer to the Soviet Union; thus, the USA stirred controversy with Soviet Union and so did Turkey with Syria for the same reason. However, the Middle East has most suffered from the conflict between those two super powers (the USA and Russia) of the world. In this study, a general evaluation of Turkey's Middle East policies—when the Democrat Party was in power—has been done according to archive documents and the most important strides about foreign policies of the period have been addressed and discussed.

Keywords: Democrat Party, Menderes, Syria, Cold War, Middle East

1. Siyasi İlişkiler

Türkiye Cumhuriyeti devletinin 1919'dan itibaren Suriye'yi daha henüz Fransız sömürgesiyken bile yakından takip ettiği görülmektedir. Bu takibatın Menderes döneminde de devam ettiği arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Dönemin istihbarat birimlerinin Suriye içişlerinde meydana gelen her türlü hadiseyi Ankara'ya

* Bu çalışma *1946-1960 Dönemi Türkiye- Suriye İlişkileri* isimli doktora tezinden çıkarılmıştır.

** Okt. Dr. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, AİİT Bölümü, msaitkorkmaz79@hotmail.com.

rapor ettikleri görülmektedir. Bu belgelerden birinde Suriye ve Mısır arasında yaşanan bir suçlu teslimi meselesi ve bu suçlunun dönemin Suriye Devlet başkanı Albay Edip Çiçekli ve Suriye Dışişleri Bakanı Nazım el-Kutsi'ye yapılan suikast girişimleri ile Suriye halkı arasında yaşanan kaos haberleri Başbakanlığa bildirilmektedir¹.

Yine sınırdaki askeri birliklerden alınan 1957 yılına ait istihbarat bir raporda bazı üst düzey Suriyeli bürokrat ve siyaset adamlarına bizzat devlet başkanı ve başbakan tarafından komünistlik suçlamasıyla ülkeyi terk etmeleri konusunda tebliğat yapıldığı, bazılarının ise tutuklandığı ve Suriye'de durumun karışık olduğu hatta daha da karışacağı bildirilmektedir². Devamında yer alan bir başka rapor ise hadiselerin bir görev değişikliği sebebiyle meydana geldiği ve Suriye ordusunun bu durumdan kaynaklı olarak ikiye bölündüğü kaydedilmiştir³. O dönem Türkiye-Suriye ilişkilerinde gerginliğin had safhaya ulaştığı göz önüne alınırsa böyle bir takibin neden yapıldığı daha da iyi anlaşılacaktır. ABD ve Türkiye'nin korkusu Suriye'nin bir Sovyet uydusu haline dönüşmesidir*. İşte bu sebeple Türkiye sürekli olarak Suriye'de olup bitenden haberdar olmaya çalışmaktadır.

Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin dönemin Suriye basını ve yabancı basında çıkan Suriye'yle ilgili haberleri de takip ettiği kayıtlarda yer almaktadır. Associated Press Ajansı'nın Kudüs temsilciliği tarafından yapılan bir gazete haberinin Türkçe'ye tercüme edilerek kayıtlara geçtiği görülmektedir⁴. Bundan başka yine 7 Ağustos ve 7 Eylül 1954 tarihli başbakanlık özel kalem müdürlüğüne gönderilen 38 sayfalık raporda yine çeşitli tarihlerde Suriye basınında Türkiye'yle ilgili çıkmış olan haber ve köşe yazılarının tercümeleri yer almaktadır⁵.

Türkiye Cumhuriyeti Suriye'nin komşu veya yabancı ülkelerle olan münasebetlerini de özellikle kendi güvenliğini korumak noktasında sürekli takip etmektedir. Nitekim 10 Kasım 1956 tarihli Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından, Başbakanlığa gönderilmiş şifre telgrafta Rusların Suriye, Mısır ve Akdeniz'deki faaliyetleri hakkında verilen bilgiler bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Telgrafta, Rusların, balıkçı gemileriyle ve Türk hava sahasını kullanarak uçaklarla

¹ B.C.A., 4 Kasım 1950, 030-0-001-000-000-60-372-7.

² B.C.A., 4 Kasım 1950, 030-0-001-000-000-68-428-11-1.

³ B.C.A., 4 Kasım 1950, 030-0-001-000-000-68-428-11-2.

* Seale, P. 1987. The Struggle for Syria, a Study of Post-War Arab Politics 1945-1958. Yale University Press, s. 291. ABD ve Türkiye'nin bu konudaki korkuları yersizde değildir. Çünkü o dönem 6 Ağustos 1957'de Suriye ve Rusya bir "Ekonomik ve Teknik İşbirliği Antlaşması" imza etmişlerdir. Anlaşmaya göre Sovyetler Suriye'ye 500 milyon Dolarlık ekonomik ve askerî yardım yapacaktı. Bu yardım, görünürde Lazkiye'de yeni bir liman yapımı, Suriye'de kara ve demiryolları inşası, altı yeni hava alanı yapımı vb. işler için kullanılacaktı. Ayrıntılı bilgi için bkz: Seale, a.g.e., s.291. Bu sırada Sovyet Rusya ile Suriye ve Mısır arasındaki Şam Şark Ajansı kaynaklı askerî ittifak söylentileri için ayrıca bkz.,Ulus, 1 Ağustos 1957.

⁴ B.C.A., trhsz, 030-0-001-000-000-68-432-1/2/3.

⁵ B.C.A., 7 Ağustos-7 Eylül 1954, 030-0-001-000-000-104-650-1; B.C.A., 18 Ocak 1954, 030-01-00-00-104-647-7-1; B.C.A., 20 Ocak 1954, 030-01-00-00-104-647-8-1; B.C.A. 27 Ocak 1954, 030-01-00-00-104-647-11-1; B.C.A. 12 Şubat 1954, 030-01-00-00-104-647-13-1; B.C.A. 25 Şubat 1954, 030-01-00-00-104-648-2-1.

Suriye'ye nakliyat yaptıkları Amerikalılar tarafından bildirildiği ifade edilmektedir. Bu konuda Ankara'nın acilen Birleşmiş milletler nezdinde girişimlerde bulunarak tedbir alması gerektiği vurgulanmaktadır⁶. Bu telgrafa Adnan Menderes'in cevaben gönderdiği yazıda durumdan haberdar olduğu ve tedbir çalışmalarına başladığını beyan ettikten sonra, müttefiklerle birlikte bu konuda çalışmalar yapılması gerektiği NATO Konseyine şimdilik bir şey söylenmemesi gerektiği, çünkü NATO Konseyinde işlerin ağır yürüdüğü ifade edilmektedir⁷.

Hükümet darbelerini de yakından takip eden Türkiye Cumhuriyeti, Devlet Başkanı Edip Çiçekli'nin bir darbeyle devrildiği yönünde alınan bir haberden dolayı, Suriye'ye gitmek isteyenlere Şanlıurfa'nın Suruç ilçesinden geçiş izninin verilmediği Urfa Valiliğinden 22 Haziran 1952 tarihli bir telgrafla Ankara bildirilmiştir⁸. Ancak tarihi kayıtlarda Çiçekli'nin bu tarihte değil de iki yıl sonra Şubat 1954'te devrildiği bildirilmektedir⁹.

Hatay meselesinin Türkiye-Suriye ilişkilerinde daima gerginliğe sebep olduğu daha önce de belirtilmişti. Suriye tarafı meselenin ortaya çıkmasından beri Hatay'ın kendi toprağı olduğunu iddia etmekte ve Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını bir türlü kabullenememektedir. Bu sebeple Suriye'de basılan haritalarda Hatay ve İskenderun daima Suriye toprağı olarak gösterilmiştir. Arşiv kayıtlarında yer alan 20 Ağustos 1954 tarihli bir Bakanlar Kurulu kararında işte tam bu meseleye dikkat çekilerek Suriye'de basılan ve Hatay ile İskenderun'un Suriye toprağı olarak gösterildiği haritaların Türkiye'ye sokulmaması yönünde bir karar almıştır¹⁰. Dönemin Suriye basınında yer alan haberlerden birinde; Bazı Suriyeli milletvekilleri Hatay'ın kendi toprakları olduğunu iddia etmekle birlikte, Suriye'de yapılacak genel seçimlerde Hatay'dan milletvekili adaylarının belirlenmesini ve bunların Suriye Parlamentosunda Hatay'ı temsil etmelerini teklif etmişlerdir¹¹.

Yine Jandarma Komutanlığına gönderilen 23 Temmuz 1958 tarihli istihbarat raporunda Şam'ı ziyaret eden, dönemin Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır'a Şam'da bir suikast girişiminde bulunduğu ancak bu girişimin başarılı olmadığı bilgisi ellerine ulaşmış ve Hatay'ın Türkiye'ye katılmasının yıldönümü olması hasebiyle de Suriye'de bayrakların öğleye kadar yarıya indirildiği kaydedilmiştir¹². Aynı raporun devamında ise yine Suriye hakkında istihbari bilgiler yer almaktadır¹³.

⁶ B.C.A., 10 Kasım 1956, 030-01-00-00-111-701-7-1.

⁷ B.C.A., 11 Kasım 1956, 030-01-00-00-111-701-7-2/3.

⁸ B.C.A., 22 Haziran 1952, 030-01-00-00-134-873-10-1.

⁹ Bannerman, M. G. 1995 "Syrian Arab Republic," The Government and Politics of the Middle East and North Africa, Ed.: David E. Long ve Bernard Reich, Boulder, CO: Westview Press, s. 211; Şen, S. 2004. Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım, Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi, Birey Yayınları, İstanbul, s. 192.

¹⁰ B.C.A., 20 Ağustos 1954, 030-18-01-02-136-75-7.

¹¹ B.C.A., 7 Ağustos 1954, 030-01-00-00-104-650-1-19.

¹² B.C.A., 23 Temmuz 1958, 030-01-00-00-69-434-15-2.

¹³ B.C.A., 23 Temmuz 1958, 030-01-00-00-69-434-15-3.

Siyasal ilişkiler konusunda dikkat çeken bir başka hususta şudur ki; Suriye'nin sürekli olarak Türkiye aleyhine olan her türlü yayın ve neşriyat faaliyetlerini desteklemektedir. Bakanlar Kurulunun 31 Aralık 1951 tarihli toplantısında aldığı kararda, Arşak Boyacıyan isimli bir Ermeni yazar tarafından kaleme alınan ve Türkiye'yle ilgili pek çok yalan beyanatın bulunduğu "Kayseri Tarihi" adlı Ermenice yazılmış olan bir kitabın Türkiye'ye sokulması ve dağıtılması men edilmiştir¹⁴.

Türkiye ve Suriye arasında meydana gelen 1957 bunalımı sürecinde Suriye'nin Birleşmiş Milletler Genel kuruluna yaptığı başvuruda, Türk tarafını temsil için, müzakereler devam ederken, Dışişleri Bakanlığı Umumi Kâtiplik Özel Kalem Müdürü Sermet Refik Pasin'in görevlendirildiği tespit edilmiştir¹⁵. Yine bu süreçte siyasi çevrelerin yanında dini aktörlerin de meselenin halli noktasında devreye girdikleri ve bir takım girişimlerde buldukları gözlemlenmiştir. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes'e Musul yoluyla Bağdat'tan gönderilen bir telgrafta; "Suriye ile aranızdaki gergin durum bütün Arap ve İslam Âlemini sarsıntıya uğratmıştır. Birçok kanlar dökülerek ilk kurbanları İslam ülkeleri olacak bir harbin uyanmasına sebep olacak şeyleri bırakmanız için sizlere yönelmişlerdir. Müslüman Türkiye'den beklenen kâfirler için İslam aleyhine yardımcı olunmamasıdır. Çünkü bütün Müslümanlar taife olarak Allah'ın kitabı vasıtası ile de birbirleri ile dirler. "İnnemel mü'minüne ihvetun feaslihu beynekum." Peygamberimizde bizleri birbirimizle boynunu vurmak olanfenalığı bütün aleme sirayet edecek tehlikelerden etmenizi Müslümanlık namına sizlerden samimiyetle rica ederiz." İfadeleri kullanılmıştır¹⁶.

1.1. Bağdat Paktı

1.1.1. Bağdat Paktı'nın Kurulması ve Türkiye'nin Rolü

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, İngiltere'nin Orta Doğu ülkeleriyle kurduğu ittifaklar ve üs anlaşmaları bu ülkelerde artan milliyetçi güçlerin tehdidi altına girmiştir. 1948'de İsrail'in kurulması ile birlikte Arap ülkelerinde artan Milliyetçi Batı karşıtlığı, Orta Doğu ülkeleri ve Batı arasında bir bütün olarak herhangi bir alternatif siyasi-askeri işbirliği formunun gelişmesini zorlaştırmıştır. 1950 ve 1952 yılları arasında, ABD, Fransa ve Türkiye'nin desteği ile İngiltere tarafından başlatılan iki Orta Doğu savunma önerisi Orta Doğu ülkeleri tarafından kabul edilmeyip başarısız olmuştur. Ancak, ABD 1953'te Orta Doğu'daki savunma sorununa yeni bir yaklaşım önermiştir. 1954 Nisan'ında, ABD tarafından desteklenen "Kuzey Kuşağı" savunma konsepti altında önemli bir pozisyonda bulunan Türkiye ve Pakistan, üye ülkeler arasında sınırlı savunma işbirliği sağlayan bir anlaşmaya katılmaya ikna edilmiştir¹⁷.

¹⁴ B.C.A., 31 Aralık 1951, 030-18-01-02-127-95-11.

¹⁵ B.C.A., 26 Ekim 1957, 030-18-01-02-147-56-6.

¹⁶ B.C.A., trhsz, 030-01-00-00-7-36-35-1/2.

¹⁷ Yeşilbursa, B. K. 2011. "Bağdat Paktı (1955-1959)", Tarihin Peşinde (Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi), S.6, s. 85-100.

1949'da NATO kurulduğunda Türkiye'nin bu savunma örgütüne girmek için yaptığı tüm girişimler sonuçsuz kalmıştır. İngiltere'nin istediği Orta Doğu'da içinde Türkiye'nin de olacağı bazı Arap devletleriyle birlikte bölgesel bir savunma örgütü kurmaktı. İngiltere Arap devletleriyle kendisi arasındaki mevcut ikili antlaşmalarının yerini alacak ama bu antlaşmaların sağladığı hakları aynen koruyacak çok taraflı bir Orta Doğu Komutanlığı kurmak istiyordu¹⁸. Dolayısıyla Türkiye'nin de bu komutanlık içinde yer almasını ve Orta Doğu savunmasında kendisiyle bir eşgüdüm içinde hareket etmesini istiyordu. Ayrıca İngiltere bu proje çerçevesinde bölgede İngiliz varlığına duyulan tepkiyi azaltmak istiyordu. Zaten Türkiye'nin üyeliği de bu noktada önem taşıyordu. Zira Türkiye hem en büyük ve en güçlü orduya sahip bir bölge ülkesi olarak Orta Doğu'nun savunmasında önemli bir rol oynayacak hem de Müslüman bir bölge ülkesi olarak Orta Doğu Komutanlığı projesinin tamamen Batı damgası taşımasını önlemiş olacaktı¹⁹. Türkiye'nin bakış açısını ise dönemin Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü Mecliste şu şekilde izah etmekteydi; "Maksad, maddi ve manevi ehemmiyetine rağmen dışarıdan gelecek bir taarruza karşı maalesef açık bulunan Ortadoğu'nun böyle bir tecavüze karşı müdafaa için planlar yapılması, Ortadoğu Devletlerinin böyle bir müdafaa için askeri bakımdan ihtiyaçlarını tespit ve imkân nispetinde temin olunmasıdır."²⁰

1950'de iktidara gelen ve dış politika da CHP'nin gerçekleştiremediği bir başarıya imza atmak isteyen Demokrat Parti hükümeti, NATO'ya girmek için önemli bir fırsat olarak gördüğü Kore'ye asker gönderdi. Nitekim Kore'de Türk birliklerinin göstermiş olduğu başarı ve komünizmin Orta Doğu'da da yayılabileceği olasılığı ABD'nin gözünde Türkiye'nin stratejik değerini arttırmıştı. Dolayısıyla daha önce bölgesel pakt düşüncesine sıcak bakmayan ABD Kore Savaşından sonra Orta Doğu'ya yönelik gelişmeye başlayan Sovyet tehdidine karşılık Orta Doğu Komutanlığı fikrini desteklemeye başladı. Bunun üzerine Haziran 1951'de İngiltere ve ABD Orta Doğu Komutanlığının yapısı üzerinde uzlaştı²¹.

Orta Doğu Komutanlığı projesi Mısır tarafından reddedilince Haziran 1952'de İngiltere ve ABD Orta Doğu Komutanlığını bir askeri komutanlık olmaktan çıkarıp bir planlama örgütüne dönüştürmeyi ve bu çerçevede de adını Orta Doğu Savunma Örgütü olarak değiştirdiler. Ancak amaçta anlaşılan bu iki devletin yönetime ilişkin görüşleri farklı olmuştu. Türkiye'nin de desteklediği İngiltere her koşulda önce örgütün kurulmasını daha sonra Arap devletlerinin katılması için çaba gösterilmesi gerektiğini savunuyordu. Ayrıca öncelikle Mısır dışındaki Irak ve Ürdün gibi Arap devletleriyle görüşülmesini istiyordu. Buna karşılık ABD örgütün kuruluş

¹⁸ Yeşilbursa, a.g.m., s. 85-100.

¹⁹ Yeşilbursa, a.g.m., s. 39-127.

²⁰ Cumhuriyet, 20 Aralık 1951.

²¹ Jawad, J. 1988. Türkiye-İrak Siyasi İlişkileri (1932-1963), Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir, s. 5; Şentürk, A. 2001. CENTO Merkezi Antlaşma Teşkilatı (1959-1979), Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, s. 14-15.

aşamasında Arap devletlerinin katılımının zorunlu olduğunu ve öncelikle de Mısır'a ağırlık verilmesini savunuyordu²².

ABD İki kutuplu dünya siyasetinde Batı'nın temsilcisi ve en büyük gücü olarak Sovyet Rusya'nın Ortadoğu'da kendine yer arayışlarının farkında olarak bu yayılcı siyasetin önüne bir engel çekmenin planlarını yapmaya başlamıştı. Bu sebeple Bağdat Paktının kurulması fikrini ortaya atan ve gerçekleşmesini de adım adım izleyerek etkileyen ABD olmuştur²³. ABD yukarıda bahsedilen Rus politikası ve Ortadoğu'daki eksensizlik karşısında inisiyatifi ele almaya karar vererek bir nabız yoklaması için, Dışişleri Bakanı Dulles'i 11-28 Mayıs 1953'te Ortadoğu turuna gönderdi. Başlangıçta Dulles'in gezi programında Türkiye yoktu. Ancak Menderes'in isteği üzerine Dulles Türkiye'yi de ziyaret etti²⁴. Türkiye bu görüşme de SSCB'den gelen tehdidin farkında olmayan Araplarla beraber Ortadoğu'da bir savunma sisteminin gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığını mesajını vermiştir. Bunun içinde yeni bir yaklaşıma gerek vardır. Ortadoğu'da kurulacak yeni savunma sisteminin temel taşı Türkiye olmalıdır ve Pakistan'da bu sisteme dâhil edilmelidir²⁵. Dulles, Ortadoğu savunmasının temel taşının Türkiye olacağı konusundaki görüşlere katılmakla beraber Arapların tamamen yabancılaştırılmaması gerektiğini Ankara'ya bildirdi²⁶.

Dulles, gezi raporunda ABD'nin Ortadoğu ve Yakın Doğu'da giriştiği çabalardan dönmeyeceğini hatta bölgeye daha çok askeri ve ekonomik yardım yapması gerektiğini belirtti. Bölgede tüm devletleri içine alan bir savunma sisteminin olanaklı olmadığını bunun içinde Sovyetlere yakınlığı ile bilinen dolayısıyla da komünist tehdidi altında bulunan "Kuzey Seddi" ülkeleri arasında bir paktın yapılmasının gerektiğine işaret etti²⁷. Daha sonra Dulles, 1 Temmuz 1953'te "Kuzey Seddi düşüncesini ortaya attı. Bu set SSCB tehdidinin en yakınında olan ve Kuzey Kuşağında yer alan Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve Suriye'yi kapsıyordu. Buna göre Ortadoğu'nun savunması Kuzey Kuşağı devletlerine dayandırılmalıydı²⁸. Çünkü Arap devletlerini öncelikle rahatsız eden konu İsrail'in oluşturduğu tehdit ile İngiltere'nin bölgedeki askeri varlığı (Mısır ve Irak'taki üsleri) iken, Kuzey Kuşağı devletlerini öncelikle rahatsız eden doğrudan hissettikleri Sovyet tehdidiydi²⁹.

İngiltere'de böyle bir paktı Ortadoğu'daki menfaatlerini korumak amacıyla desteklemekteydi. Çünkü tarihsel süreçte Ortadoğu'da uyguladığı sömürü düzeninden kaynaklı olarak kendisinden hiçte hazzetmeyen hatta nefret eden bir Ortadoğulu halklar cephesi oluşmuştu. Buna birde Rusya'nın o bölgeleri kendi

²² Yeşilbursa, a.g.m., s. 85-100.

²³ Gerger, H. 1983. "Türk Dış Politikası (1946-1960)", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul, 543-554.

²⁴ Yeşilbursa, a.g.m., s. 85-100.

²⁵ Yeşilbursa, a.g.m., s. 85-100.

²⁶ Fırat, M.-Kürkçüoğlu, Ö. 2001. "Sancak (Hatay) Sorunu," Türk Dış Politikası, 615-635.

²⁷ Ayrancı, Z. Ş. 2006. Türkiye-Suriye İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir, s. 77.

²⁸ Ayrancı, a.g.t., s. 77.

²⁹ Yeşilbursa, a.g.m., s. 85-100.

kontrolü altına alması eklenince İngiltere mecburen Ortadoğu'dan çekilmek zorunda kalacaktı. Buda İngiltere'yi paktın en ateşli taraftarlarından biri haline getiriyordu³⁰.

Dulles'in Kuzey Seddi düşüncesinin bir gelecek projesi olduğunu da gezi sonrası izlenimlerinden dolayı ifade etmiştir. Çünkü Dulles'e göre Arap ülkeleri Sovyet tehlikesinin farkında değildir. Oysa Arap ülkeleri Dulles'in düşündüklerinin tersine her şeyden haberdarlardır ve hatta Rusya'nın Ortadoğu'da kendine yer bulması, sol tandanslı Arap politikacıları tarafından Batı sömürsünden kurtuluş şeklinde yorumlanmaktadır. Kısacası Dulles, büyük hayallerle geldiği Ortadoğu'da bir savunma sistemi için gerekli ortamı bulamamıştır³¹.

Ortadoğu'daki Arap ülkelerinin aksine politik yönünü Batıya dönmüş olan ve aslında Sovyet tehdidiyle en fazla karşı karşıya olan Türkiye Dulles'in fikrinin peşini bırakmadı ve 19 Ekim 1954'te İngiltere ile Mısır arasındaki Süveyş Krizini sona erdiren ve İngiltere'ye 1950'de Arap Devletleri tarafından imzalanan Ortadoğu Savunma Antlaşmasını imzalayan devletlerden birine veya Türkiye'ye silahlı bir saldırı olursa Süveyş Kanalına asker sokma hakkını kazandıran bir madde eklendi. Antlaşmanın bu hükmüne Mısır'ın da rıza göstermesi Türkiye'yi Ortadoğu savunma sisteminin kurulması konusunda yeniden umutlandırdı³².

1.1.2. Bağdat Paktı'nın İlk Formu: Türkiye-Pakistan İşbirliği Antlaşması (2 Nisan 1954)

ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in Ortadoğu seyahatinde dikkatini bir konu daha çekmişti. Eğer Ortadoğu'da bir savunma paketi oluşturulacaksa bunu dışarıdan Batılı Devletlerin dayatması yerine kendi içlerinden bir devlet vasıtasıyla içten oluşturulmalıydı. Bunun nedeni de Dulles'e göre Ortadoğu Devletlerinin sömürgeci devletlere karşı duydukları kuşkuymdu. Yine Ortadoğu Devletleri İngiltere ve Fransa'yla olan ittifak bağı dolayısıyla da ABD'ye de şüpheyle yaklaşıyorlardı. ABD bir noktada Ortadoğu'nun Truva Atını bulmalıydı. İşte bu iş için kullanılacak en iyi devlet şaşmaz batıcı politikalarıyla Türkiye idi³³. Çünkü 1952'de NATO'ya giren Türkiye Batı savunma sisteminde tek Ortadoğulu devletti. Buda Batı Dünyasının Ortadoğu ile Batı savunma sistemi arasında kurmayı düşündüğü doğal köprü için Türkiye'yi en uygun aday konumuna getiriyordu³⁴.

Batıya göre Türkiye hem Batı ittifakının bir üyesiydi hem de Arap Devletleri ile samimi bir ilişki içindeydi. Ayrıca Türkiye Avrupa'nın gücüne karşı başarılı bir mücadele vermiş ilk Asya devleti olarak doğu komsularında saygınlık uyandırmıştır. Oysa bu yıllarda Türkiye'nin Arap Devletleri ile ilişkileri soğumaya

³⁰ Gürün, K. 1983. Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar), AÜSBF Yayınları, Yayın No:531, Ankara, s. 355.

³¹ Kürkçüoğlu, Ö. E. 1972. Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası (1945-1970), Sevinç Matbaası, Ankara, s. 52-53.

³² Ayrancı, a.g.t., s. 77-78.

³³ Armaoğlu, F. 2012. 20. Yüzyıl Siyasi Tarih, Alkım Yayınevi, İstanbul, s. 525.

³⁴ Kürkçüoğlu, Ö. E. 1972. Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası (1945-1970), Sevinç Matbaası, Ankara, s. 53.

yüz tutmuştu³⁵. Bu sıra da Ortadoğu’da siyasal anlamda bir kutuplaşma da doğdu. Bu kutuplardan bir tarafta Batı’ya dönük politik söylemler geliştiren ve her yönüyle batıyla birlikte hareket eden Türkiye’nin önderliğindeki devletler, diğer tarafta Batı’ya karşı, siyasal ve ekonomik bağımsızlıklarını korumaya çalışan ve bir Arap Devletler birliği bina etmeye çalışan Mısır önderliğindeki devletler³⁶. Bu arada Arap Devletlerinin çoğu Türkiye’yi Batıyla birlikte hareket ettiği gerekçesiyle kendilerinden görmüyor, hatta Türkiye’nin bu batı yanlısı politikası sebebiyle İslam ve Arap Dünyasına ihanet ettiğini söylüyorlar ve “emperyalizmin Ortadoğu’daki temsilcisi” olarak görüyorlardı. Dolayısıyla da Türkiye’nin Ortadoğu’da düşünülen yeni savunma sistemine Arap Devletlerini katma şansı çok düşüktü³⁷.

Bütün bu gelişmeler karşısında bir yandan Arapların savunma sistemine karşı olumsuz tutumları değiştirilmeye çalışılmaya başlanmış, diğer yandan bu çabaların sonucu beklenmeksizin savunma sisteminin gerçekleştirilmesi gerekliydi. Bu amaçla bölgede, Türkiye, Pakistan, Irak ve İran’dan oluşacak bir “Orta Doğu Savunma Sistemi” üzerinde durulmaya başlandı. SSCB’nin güneyindeki devletleri ön plana çıkaran bu planla, Süveyş Kanalı’ndan Umman Denizine oradan da Pakistan’a kadar uzanan geniş bir alanın Sovyet yayılmacılığına karşı savunulmasını hedefliyordu³⁸. Böylelikle “Ortadoğu Savunma Paktına” 28 Aralık 1953’te ABD ile Pakistan arasında bir “teknik ve ekonomik yardım antlaşması” imzalanmasıyla ilk adım atılmış oldu³⁹. Daha sonra iki ülke arasında 19 Mayıs 1954’te savunma için karşılıklı bir yardım antlaşması imzalandı. Antlaşmada Pakistan’ın bölgesel bir savunmaya katılacağı yer alıyordu⁴⁰.

Bu gelişmelerin ardından Pakistan’la Türkiye’de 18 Şubat 1954’te ortak bir demeç yeni bir savunma antlaşması imzalayacaklarını açıkladılar. Rusya ve Mısır’ın tüm olumsuz tepkilerine⁴¹ rağmen 2 Nisan 1954’te iki ülke arasında “Karaçi Anlaşması” olarak da bilinen “Dostane İşbirliği Antlaşması” imzalanmıştır⁴². Rusya ve Mısır’ın tepkilerinden başka, anlaşmayla ilgili olarak, Irak çekimser kalmayı tercih ederken⁴³, İran böyle bir anlaşmaya katılmayacağını açıklamıştır⁴⁴. Ancak daha sonra Irak da Amerikan yardımı alabilmek için bir politika değişikliği yaparak çekimser tavrını değiştirmiş ve kuzey komşularına yaklaşmaya başlamıştır⁴⁵.

³⁵ Şentürk, a.g.t., s. 15.

³⁶ Ayrancı, a.g.t., s. 79.

³⁷ Fırat-Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 615-635.

³⁸ Şentürk, a.g.t., s. 15.

³⁹ Yeşilbursa, a.g.m., s. 85-100.

⁴⁰ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 54.

⁴¹ Fırat-Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 615-635.

⁴² Yeşilbursa, a.g.m., s. 85-100.

⁴³ Yılmaz, T. 2004. Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşından 2000’e), Akçağ Yayınları, Ankara, s. 87.

⁴⁴ Fırat-Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 615-635.

⁴⁵ Bostancı, M. 2013. “Türk Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paketi”, Gazi Akademik Bakış Dergisi, C.7, S.13, Kış, Ankara, s. 17-184.

Anlaşmanın imza edilmesinden sonra Türk Dışişleri adına Selahattin Arsel ve Pakistan Dışişleri adına da Dışişleri Bakanı Zülfikar Han verdikleri demeçlerde; istedikleri takdirde aynı amacı güden devletlerin anlaşmaya katılabileceğini belirttiler. Türk basınında da antlaşma olumlu karşılanmış ve hükümete destek verilmiştir⁴⁶. Bu antlaşma ile Bağdat Paketi'nin kurulması yolundaki ilk adımda atılmış olur⁴⁷. Amerika'nın planladığı yolda Anlaşma'nın imzalanması ile Rus yayılmacı siyasetinin önünde bir set çekilerek, Ortadoğu güvenlik sistemini oluşturma yolunda ilk adımı atılmış oluyordu. Fakat hem Türkiye'nin ve hem de Pakistan'ın asıl beklentileri daha da yüksekti. Bu iki devlet Ortadoğu'nun etnik açıdan Arap olmayan farklı iki milletini temsil ediyordu. Araplar için içinde olmadan tam bir başarı elde edilemeyeceği aşikârdı. Ortadoğu devletlerinin genelinin katılacakları daha büyük bir savunma örgütünün kurulması gerekliydi⁴⁸.

1.1.3. Türkiye-İrak Görüşmeleri ve Menderes'in Arap Ülkelerini Pakta Çekme Çabaları

Yukarıda da bahsedildiği üzere Türkiye ve Pakistan'ın etnik temelli farklılıkları ve Batı yanlısı bir politika izlemeleri gibi olguların yanında, Rus propagandası ile Cemal Abdülnasır çizgisindeki Arap Milliyetçiliği rüzgârı da eklenince Türkiye-Pakistan paktına Arap Dünyası ilgisiz kalmıştı. Oysa tam anlamıyla bir Ortadoğu Savunma örgütü kurulması için Arapların kesinlikle pakta dâhil olması gerekliydi. Bu yüzden Menderes Arapları birliğe dâhil etmek maksadıyla bir takım çalışmalara başlamıştı. ABD ziyareti dönüşü yayınlanan ortak bildiride Türkiye'nin dost ülkelerle sıkı siyasal ve askeri bağlar kuracağı vurgulanmaktaydı⁴⁹.

İngiltere ile Mısır arasında imzalanan ve İngiltere'nin Süveyş Kanalı'ndan çekilmesine karar verilen 27 Temmuz 1954'teki antlaşmanın ardından Ortadoğu savunma sistemine Arapların da dâhil edilmesi yönündeki umutlar yeniden arttı. Bu gelişmeleri müteakip Türkiye, Mısır'la yakınlaşmak için ilk adımı attı ve Adnan Menderes Nasır'la görüşmek istediğini ilettiler ama bu istek Nasır tarafından reddedildi. Batı'yla uyumlu bir savunma paketi kurmaya çalıştığı sürece Nasır'ın Menderes'le görüşmeyeceği açıktı. Mısır'ın bu çıkışı üzerine diğer Arap ülkelerine yönelen Türkiye, hem Batı dünyasına karşı daha ılımlı bir tavır sergileyen ve hem de Türkiye'yle ilişkileri daha iyi olan Irak'a yöneldi⁵⁰.

İrak Türkiye gibi bir takım kaygılardan kaynaklı olarak, diğer Arap ülkelerinden farklı, Karaçi Antlaşmasında taraf olmak yerine çekimser kaldığını bildirmişti. Daha sonra yapılan İngiltere-Mısır Antlaşması diğer Arap ülkeleri gibi Irak'ı da rahatlatmıştı⁵¹. Bir taraftan çekimserliğini sürdürmekle birlikte Sovyet

⁴⁶ Cumhuriyet, 3 Nisan 1954.

⁴⁷ Şahin, M. 2008. "1950 -1960 Dönemi Orta Doğu ile İlişkiler", Türk Dış Politikası (1919-2008), Editör: Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, Ankara, s. 484-498.

⁴⁸ Yılmaz, a.g.e., s. 87.

⁴⁹ Ayrancı, a.g.t., s. 80.

⁵⁰ Fırat-Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 615-635.

⁵¹ Fırat-Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 615-635.

tehdidinin Türkiye kadar farkında olarak bir taraftan da Batı'ya yaklaşmak istiyordu⁵². Bu konuda ilk adım ABD'den geldi ve Irak-ABD arasında yapılan görüşmelerde Irak'ın bölge savunmasına katılacağı hususunda görüş birliğine varıldı ve 20 Nisan 1954'te iki ülke arasında sürekli bir askeri yardım antlaşması imzalandı⁵³.

12 Eylül 1954'te Irak'ta Nuri Sait Paşa'nın kabine kurmasından sonra Irak'ın Batı'yla ilişkileri iyileştirme ve yakınlaşma süreci hız kazandı⁵⁴. Nuri Sait Paşa bu işbirliği ile Irak'ı ekonomik bakımdan daha fazla Batı'nın olanaklarından faydalanan bir ülke haline dönüştürmenin çabasıydı. Bu sayede Irak'ı daha güçlü bir konuma getirerek Arap dünyasının lideri olabileceği kanaatini taşıyordu⁵⁵.

Bu gelişmelerin ardından 1954'ten itibaren Irak Devlet adamlarıyla Türk yöneticiler arasında işbirliği için yoğun temaslar başlamıştır. 2 Eylül 1954'te Irak Veliahdı Abdüllillah⁵⁶ ve onun ardından da 9 Ekimde Irak Başkanı Nuri Sait Paşa, Türkiye'ye gelmiştir⁵⁷. Nuri Sait Paşa ve Menderes arasında 9 Ekim 1954'te yapılan görüşmede Ortadoğu güvenliği müzakere edilmiştir⁵⁸. Görüşmelerin ardından Nuri Sait Paşa durumu; "Süveyş ve Filistin sorunları Arapları tatmin edecek bir hal çerçevesine bağlanırsa bütün Arap Devletlerinin Batı ile işbirliği yapabileceğine kaniyim" sözleriyle ifade etmektedir⁵⁹. İki tarafın ortak yayınladıkları bildiri Irak ve Türkiye arasında bir güvenlik teşkilatı kurulmasına karar verildiği ve Türkiye'nin Arap Devletlerinin meşru menfaatlerine aykırı bir politika izlemeyeceği belirtiliyordu⁶⁰. Ancak başta Mısır olmak üzere Arap devletleri bu açıklamaları tepkiyle karşıladı. Çünkü o dönem Mısır bir Arap Birliği kurma fikriyle diplomatik faaliyetlere başlamıştı. Ancak Türkiye'nin böyle bir oluşumla ortaya çıkması Mısır'ın umduğu liderlikten de olması anlamı taşıyordu. Bu durum da Nasır'ı rahatsız etti. Bu sebeple Mısır'ın tepkisi sert oldu ve kurulacak teşkilata katılmayacağını açıkladı⁶¹.

Fakat Türkiye Arap ülkelerinin bu tepkilerine rağmen savunma teşkilatı fikrini sürdürdü ve birliğe yeni devletler eklemek adına siyasi görüşmelerine bıkmadan devam etti. Menderes 1955 yılı başlarında Irak, Lübnan ve Suriye'yi kapsayan bir Ortadoğu turuna çıktı. Menderes'in ilk durağı da Irak oldu⁶². İki ülke liderlerinin görüşmeleri 7 Ocakta başladı ve 12 Ocağa kadar sürdü⁶³. Türkiye ile Irak arasında yapılan görüşmelerin ardından anlaşmaya varıldı ve bir ortak bildiri

⁵² Şentürk, a.g.t., s. 18.

⁵³ Gürün, a.g.m., s. 356.

⁵⁴ Fırat-Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 615-635.

⁵⁵ Ayrancı, a.g.t., s. 81.

⁵⁶ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 55.

⁵⁷ Akşam, 9 Ekim 1954; Gürün, a.g.m., s. 356.

⁵⁸ Akşam, 10 Ekim 1954.

⁵⁹ Gürün, a.g.m., s. 356.

⁶⁰ Armaoğlu, 20. Yüzyıl..., s. 525-526.

⁶¹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl..., s. 526; Yeşilbursa, a.g.m., s. 85-100.

⁶² Bağcı, H. 1990. Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası, İmge Yayınevi, Ankara, s. 64.

⁶³ Cumhuriyet, 8 Ocak 1955; Cumhuriyet, 15 Ocak 1955.

yayınladılar. Bildiride tecavüzlere karşı birlikte hareket etme ve karşı koyma kararı alındığı ifade edilmekteydi⁶⁴.

Irak ziyaretinin olumlu sonuçlanmasından umutlanan Menderes hemen Suriye'ye geçti. 14-15 Ocak'ta Suriye'de resmi temaslarda bulundu⁶⁵. Ancak Suriye Menderesi sıcak karşılamadı. Menderes Suriye Başkanı Faris El Khoury ve diğer hükümet üyeleri tarafından samimi karşılanırken, Suriye caddelerinde protestolar vardı. Suriye Parlamentosundaki sol eğilimli milletvekilleri de Menderes'in ziyaretine tepkiliydiler. Bu sert tepkiler sonucu Menderes Suriye'de bir gün kalabildi⁶⁶. Zaten Türk-İrak antlaşması imzalandığında da Suriye'de Türkiye aleyhine gösteriler yapılmıştı⁶⁷. Menderes Şam'daki görüşmelerde Suriye'yi Irak'la imzalanacak Pakta davet etmiştir⁶⁸. Ancak Suriye teklife karşı önceki satırlarda da ifade edildiği üzere olumsuz bir tepki vermiştir. Adnan Menderes'in Suriye'den sonraki durağı Lübnan olmuştur. Lübnan'ın başkenti Beyrut'ta Pakt için temaslarda bulunan Menderes iyi karşılanmakla birlikte⁶⁹ buradan da somut bir netice alamamıştır. Lübnan Suriye'ye göre daha ılımlı olmakla birlikte Arap Birliği'nin karar alması halinde böyle bir anlaşmaya katılabileceğini bildirmiştir⁷⁰. Adnan Menderes'in görüşmelerinden çel edilen neticeye göre Suriye ve Lübnan'ın pakta yönelik tutumları Ortadoğu'da İngiltere-Mısır Antlaşmasına rağmen havanın hala Batıyla işbirliğine elverişli olmadığını göstermiştir⁷¹.

Mısır, Irak Lideri Nuri Sait Paşa'nın Türkiye ve dolayısıyla Batı ile yaptığı anlaşmayı "Arap Birliğine karşı bir ihanet" olarak niteleyen çok sert sözlerle eleştirdi ve cephe aldı⁷². Mısır Dışişleri Bakanı Türkiye-İrak Antlaşmasının Arap siyasetine ve Arap Birliği antlaşmalarına uygun olmadığını belirtirken, Mısır basını da bu anlaşmanın Arap Birliğine çok büyük bir darbe vuracağını⁷³.

Mısır, Arap Devletlerinin Türkiye ile işbirliği yapmalarına engel olmak için bir takım çalışmalara başlamıştır⁷⁴. Mısır ilk olarak, ortaya çıkan Irak-Türkiye Paktını protesto etmek için Arap Birliği acilen toplantıya çağırmıştır⁷⁵. Gelişmelerin ardından 22 Ocakta 1955'te Kahire'de toplanan Arap Birliği'nde gündem olarak Türk-İrak antlaşması ve Arap Ülkelerinin antlaşmaya karşı tutumu belirlenmişti. Suudi Arabistan, Suriye-Lübnan ve Ürdün'ün katıldığı⁷⁶ toplantıda, Nasır'ın Türkiye

⁶⁴ Cumhuriyet, 13 Ocak 1955.

⁶⁵ Cumhuriyet, 15 Ocak 1955.

⁶⁶ Bağcı, a.g.e., s. 65.

⁶⁷ Cumhuriyet, 14 Ocak 1955.

⁶⁸ Cumhuriyet, 15 Ocak 1955.

⁶⁹ Dünya, 15 Ocak 1955.

⁷⁰ Gürün, a.g.m., s. 356.

⁷¹ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 61.

⁷² Sever, A. 1997. Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu (1945-1958), Boyut Yayın Grubu, İstanbul, s. 127.

⁷³ Cumhuriyet, 14 Ocak 1955; Dünya, 15 Ocak 1955.

⁷⁴ Cumhuriyet, 18 Ocak 1955.

⁷⁵ Gürün, a.g.m., s. 356.

⁷⁶ Cumhuriyet, 22 Ocak 1955.

aleyhine yaptığı sert eleştiriler damgasını vurmuştu. Nasır herhangi bir savaş durumunda Türkiye'nin Arapları badireye sürükleyeceğini öne sürüyor⁷⁷ ve Türk-Irak Paktına katılmayı kesin bir dille reddediyordu⁷⁸. Sonuç olarak Arap Birliği, ne Nasır'ın istediği gibi ve ne de Türkiye'nin istediği gibi bir karara imza atmayarak, Türkiye-Irak Anlaşmasında tarafsız kalma kararı verdi⁷⁹.

1.1.4. Bağdat Paktı'nın İmzalanması

Gelişmelere karşısında Mısır ve Suriye'nin sert tepki göstermelerine rağmen Irak Hükümeti 18 Şubat 1955'te bir bildiri yayınlarak yaptığı antlaşmaların ne Arap Birliği Antlaşması ve nede Birleşmiş Milletler Antlaşmalarıyla çatışan bir yönünün olmadığını belirtti. Yine aynı tepki karşısında Türk Başbakanı Adnan Menderes'te 21 Ocak'ta verdiği beyanatta Mısır'la görüşmek istediğini ancak Mısır'ın bunu reddettiğini ifade etti⁸⁰. Mısır'ın görüşmeme kararının ve Ortadoğu savunma paktı konusundaki olumsuz tavrının nedenleri arasında, Türkiye'nin Batı Dünyası ve İsrail'le olan ilişkileri, paktın inşası noktasında üstlendiği liderlik konumu ve Mısır'ın Ortadoğu'da güç kaybetme korkusu gibi nedenler gösterilmektedir⁸¹.

Tüm tepkilere rağmen ABD ve İngiltere'nin de desteğiyle Türkiye ve Irak 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta "Bağdat Paktı" olarak ta anılan Türkiye-Irak Karşılıklı İşbirliği Antlaşmasını imzaladılar⁸². Antlaşma imzalandıktan sonra iki gün içinde iki ülke parlamentolarında kabul edilip yürürlüğe girmiştir. Türk-Irak Antlaşması TBMM'de sevinç gösterileri ile oybirliği ile onaylanmıştır⁸³. Antlaşma, Türkiye ve Irak arasındaki 26 Mart 1946 tarihli dostluk ve iyi komşuluk antlaşmasını tamamlamayan bir anlaşma olarak imzalandı⁸⁴. Türkiye ve Irak arasında imzalanan bu antlaşmanın maddeleri şöyledir:

- 1) Tarafların güvenlik ve savunmaları için işbirliği yapacaklardır.
- 2) İşbirliği için alınacak önlemlerin hükümetlerce belirlenecektir.
- 3) Tarafların birbirlerinin içişlerine karışmama ve aralarındaki sorunları barışçı yollardan çözümleneceklerdir.

⁷⁷ Cumhuriyet, 23 Ocak 1955.

⁷⁸ Cumhuriyet, 25 Ocak 1955.

⁷⁹ Gürün, a.g.m., s. 356.

⁸⁰ Ayrancı, a.g.t., s. 85.

⁸¹ Bağcı, a.g.e., s. 67.

⁸² TC Resmi Gazete, 28 Şubat 1955:s.11151; TBMMKM, Devre:1C, İçtima:1, C.37, s.312; Fırat-Kürkcüoğlu, a.g.m., s. 615-635; Yeşilbursa, a.g.m., s. 85-100; Gürün, a.g.m., s. 356; Dursun, D. 1991. "Bağdat Paktı", DİA, C.4, TDV Yayınları, İstanbul, s. 446-447; Duman, Sabit. 2005. "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", AÜTİTE Atatürk Yolu Dergisi, S.35-36, Mayıs-Kasım, Ankara, s. 313-332.

⁸³ TBMMZC, 1955:717.

⁸⁴ Erkin, F.C. 1986. Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar, C.II, 1.Kısım, TTK, Ankara, s. 503.

4) Anlaşma hükümlerinin tarafların daha önce imzaladıkları anlaşmalara aykırı değildir.

5) Anlaşmanın diğer Arap devletlerine ve bölgenin güvenliği ve barışı ile ilgili bazı devletlere (İran, Pakistan, İngiltere, ABD) açıktır ve bu devletler Türkiye ve Irak ile 1. Madde uyarınca özel anlaşmalar yapabilirler ve 2. Maddeye göre gerekli güvenlik önlemlerini alabilirler.

6) Üyelerin sayısı dördü bulunca anlaşmanın yürütülmesini düzenlemek üzere bir sürekli konsey (bakanlar, gerekince başbakan veya devlet başkanları düzeyinde) kurulacaktır.

7) Anlaşma 5 yıl için yapılmış olmakla birlikte, anlaşmaya son verilmedikçe beşer yıl için kendiliğinden süresi uzayacaktır.

8) Taraflar onaylayınca yürürlüğe girecektir⁸⁵.

Bu paktın iki amacından birincisi; herhangi bir yerden gelecek muhtemel saldırılardan Orta Doğu'yu korumak, ikincisi; konunun ilgilendirdiği ülkelerin ekonomik gelişmelerini sağlayabilme çabalarında bu ülkeler arasında işbirliği sağlamaktır⁸⁶. 5 Nisan 1955'te, İngiltere pakta katılmış ve aynı zamanda 1930 yılında imzalanan eski İngiltere-İrak Antlaşmasının yerini alacak yeni bir üs anlaşması da imzalamıştır. İngiltere'nin katılımı Bağdat Paktını Araplar nezdinde zayıflatan önemli bir neden olmuştur. Yine bazı Arap devletleri tarafından Pakt, başta İngiltere olmak üzere Batı'nın Orta Doğu'daki çıkarlarını korumaya yönelik oluşturulmuş bir antlaşma olarak görülmüştür. Esas sorunu Hindistan olan ve bu sayede Batı'nın özellikle ABD'nin desteğini almayı uman Pakistan Eylül 1955'de, Musaddık sonrası Batı'ya yaklaşan İran da Kasım 1955'de pakta üye olmuştur⁸⁷. Türkiye açısından pakt; "Türkiye'nin etrafında bir güvenlik ve barış çemberi" oluşturulması yolunda önemli bir gelişme idi⁸⁸. Paktla ilgili anlaşmanın TBMM'de görüşülmesi esnasında muhalefet parti milletvekillerin de bu paktın Türkiye açısından öneminden bahsettikleri ve hadiseyi memnuniyet verici olarak karşıladıkları ifade edilmektedir⁸⁹.

ABD'nin Ortadoğu'daki dengenin kendi lehine kurulması ve bunun devamı için paktı desteklemektedir. Paktın imzalanması ile ABD'nin amaçladığı çerçevede Ortadoğu'nun güvenliği için gerekli olan birlik kurulmuş oluyordu. ABD'nin pakta katılmama sebepleri olarak ta şunlar sırlanabilir;

a- Araplarla daha fazla yakınlaşarak, Ortadoğu'daki bir diğer daimi müttefiki olan İsrail'i gücendirmekten çekinmektedir.

⁸⁵ Soysal, İ. 2000. Türkiye'nin Uluslar Arası Siyasal Bağlıları, C.II, TTK, Ankara, s. 491-492.

⁸⁶ Yeşilbursa, a.g.m., s. 85-100.

⁸⁷ Yeşilbursa, a.g.m., s. 85-100.

⁸⁸ Ayranç, a.g.t., s. 86.

⁸⁹ Albayrak, M. 2004. Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960). Phoneix Yayınları, Ankara, s. 476.

b- Zaten gergin olan ABD-Rusya ilişkilerini daha fazla üzerine giderek daha fazla gerip Rusya'yı kışkırtmak istememektedir⁹⁰.

Paktın imzalanmasından sonra, 4 Nisan 1955'te İngiltere, 23 Eylül 1955'te Pakistan ve 3 Kasım 1955'te de İran'ın aynı yıl içerisinde pakta katılmasıyla beraber üye sayısı 5'e çıktı ve oluşturulan daimi konsey Bağdat'ta çalışmaya başladı⁹¹. Bu katılımları ABD Başkanı Eisenhower "büyük bir kazanç" olarak değerlendirirken, ABD Dışişleri Bakanı Dulles'de, Menderes'e bir kutlama mesajı çekmiştir⁹². Ayrıca ABD, 19 Kasım 1955'de yaptığı bir açıklamada, konsey toplantılarına bir gözlemci yollayacağını belirtti⁹³.

İran, Irak ve Pakistan nezdinde Bağdat Paktı; bir Ortadoğu savunma örgütü olmaktan ziyade, kendilerine Amerikan yardımı sağlayacak bir araç olarak görülmektedir. Türkiye ise, paktın hem Ortadoğu Savunmasında ki rolünün farkındaydı, hem de böyle bir paktın kurulmasında kendi katkısının, ABD'nin kendisine yaptığı ekonomik ve askeri yardımı arttıracığını da biliyordu. Gerçekten de paktın kurulmasından hemen sonra Türk-Amerikan askeri görüşmeleri başladı⁹⁴.

Türk-İrak Karşılıklı İşbirliği Antlaşması (Bağdat Paktı) ile Orta Doğu'da bölgesel bir savunma örgütünün temelleri atılmasına rağmen diğer Orta Doğu ülkelerini dâhil etmede ve bölgedeki İngiliz-Amerikan siyasi-askeri hedeflerinin ilerletilmesinde böyle bir yapının ne kadar etkili olacağı belirsiz olarak kaldı. Üyeliğin vaat ettiği askeri ve ekonomik destek sayesinde er ya da geç diğer Arap ülkelerin pakta katılacağı düşünülmüş ancak bu gerçekleşmemiştir. Pakta yönelik muhalefet oldukça fazla ve karmaşık olmuştur. Paktın Orta Doğu'da baskı ve gerilime neden olan faktörlerden sadece biri olmasına rağmen, bölgedeki Batı karşıtlığı ve Batı güçlerinin propaganda saldırıları için odak noktası haline gelmiştir⁹⁵.

1.1.5. Bağdat Paktı'na Arap Tepkisi: Suriye ve Mısır'ın Faaliyetleri

Mısır ve Suriye, paktın imza edilmesinden öncede sürekli olarak Türkiye'yi Batı'nın işbirlikçisi olarak itham etmekteydiler. Bu itham ve saldırılar paktın imza edilmesinden sonra dozunu biraz daha da arttırdı. Bu iki ülke pakta karşı cephe almakla yetinmeyip, Irak'ın da bu pakta girmesine karşı çıkarak engellemeye çalışmışlardır⁹⁶. Bu propagandanın da etkisiyle Bağdat Paktı'nın imzalanmasından sonra Türkiye'nin, Arap Devletlerinin pakta katılımını sağlamak amacıyla yaptığı bütün siyasi girişimler, Sadece Suriye'de küçük bir muhalif grup hariç, diğer bütün

⁹⁰ Uçarol, R. 2000. Siyasi Tarih. Filiz Yayınevi, İstanbul, s. 696-697.

⁹¹ Gürün, a.g.m., s. 356-357; Ayrancı, a.g.t., s. 87.

⁹² Ataöv, T. 1969. Amerika NATO ve Türkiye, Aydınlik Yayınları, Ankara, s. 248; Eroğul, C. 1998. Demokrat Parti-Tarihi ve İdeolojisi, İmge Yayınları, İstanbul, s. 160.

⁹³ Gürün, a.g.m., s. 357.

⁹⁴ Ayrancı, a.g.t., s. 87.

⁹⁵ Yeşilbursa, a.g.e., s. 85-100.

⁹⁶ Albayrak, a.g.e., s. 477.

kesimlerde başarısız olmuştur⁹⁷. Türkiye'nin bu siyasal girişimlerine, karşı propagandayla cevap veren Mısır ve Suriye, pakt aleyhinde geniş bir kampanya başlattılar. İngiltere'nin pakta girmesiyle birlikte, Mısır ve Suriye Bağdat Paktının İngiltere'nin oyunu olduğunu ve Ortadoğu'daki yeni sömürü düzenininin bir aracı olduğunu dillendirmeye başladılar. Buda Paktın Arap Ülkelerinden yeteri kadar ilgi göstermemesine sebep oldu⁹⁸ Gelişmeleri müteakip paktın imzalanmasından sadece birkaç ay sonra Mısır ve Suriye bir atak yaparak, Irak'ı dışlayarak, kendi aralarında yeni bir siyasal, ekonomik ve askeri anlaşma yapmaya karar verdiler⁹⁹. Bu amaçla Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan 6 Martta 1955'te bir araya gelerek Arap dünyasının askeri, siyasal ve ekonomik yapısını güçlendirecek bir anlaşma yapılmasına karar verdiler¹⁰⁰. Ayrıca bu iki ülke yayınladıkları ortak bildiride Bağdat Paktına katılmama kararı aldıklarını ve bunu bir prensip olarak gördüklerini beyan ettiler¹⁰¹. Ayrıca Suriye verdiği beyanatta Mısır'la yaptıkları bu antlaşmanın askeri bir yönünün bulunmadığını fakat müzakereye girişmek hususunda Mısır ve Suriye'nin anlaşmalarını belirtmiştir¹⁰².

Anlaşmayla ilgili olarak dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes yaptığı açıklamalarda; Türkiye-Irak Antlaşmasında gizli bir maddenin olmadığı, ancak buna rağmen bu antlaşmadan rahatsız olan Mısır'ın Arap ülkelerini tehdit ve baskı yoluyla Bağdat Paktına girmekten men ettiğini ifade etmiştir¹⁰³. Bu baskı ve tehditten kaynaklı olarak Suriye'nin pakta katılmadığını ve eğer Mısır ve Suriye'nin bu tepkisi daha ileri giderse Türkiye-Suriye ilişkilerinin geleceğinin tehlikeye gireceğini de söylemektedir¹⁰⁴.

Türkiye tarafından gelen bu sert açıklamalar karşısında Suriye; Suriye'nin Türkiye ve Irak'a karşı herhangi bir düşmanlığının olmadığını ve kendi refah ve geleceği için bu şekil bir dış politika belirlediğini ayrıca bu politikanın diğer bir amacının da İsrail'e karşı sınır ve istiklalini korumak olduğunu ve bunun dışında herhangi bir amacının bulunmadığını belirtmiştir¹⁰⁵. Bu gelişmeler üzerine Türkiye'nin Şam Büyükelçisi aracılığıyla Suriye'ye bir nota verilir. Notada Suriye'nin Mısır'la anlaşarak Türk-Irak Paktına cephe almasının Türkiye tarafından kuşkuyla karşılandığı ayrıca Suriye'nin Mısır'ın Türkiye'ye karşı düşmanca tavrını desteklemesinin Türkiye tarafından dikkatle takip edildiği bu nedenle de Türkiye-Suriye ilişkilerinin geleceğinden endişe duyulduğu Suriye'ye bildirilmiştir¹⁰⁶. Bu gelişmeler üzerine Suriye Dışişleri Bakanı; Mısır ve Suriye arasında imzalanan antlaşmasının esas amacının İsrail tecavüzleri olduğunu ve ne Türkiye ne de Irak'ın

⁹⁷ Fırat-Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 615-635; Mansfield, P. 1967. Mısır, İhtilal ve Nasır, Çev.: Ergün Tuncalı, Akşam Kitap Kulübü Serisi, Kitapçılık Yayınevi, İstanbul, s. 47.

⁹⁸ Armaoğlu, 20. Yüzyıl..., s. 527.

⁹⁹ Sever, a.g.e., s. 137.

¹⁰⁰ Fırat-Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 615-635.

¹⁰¹ Cumhuriyet, 7 Mart 1955.

¹⁰² Cumhuriyet, 5 Mart 1955.

¹⁰³ Ayrancı, a.g.t., s. 88.

¹⁰⁴ Cumhuriyet, 8 Mart 1955; Ayrancı, a.g.t., s. 88.

¹⁰⁵ Dünya, 7 Mart 1955; Cumhuriyet, 7 Mart 1955.

¹⁰⁶ Akşam, 10 Mart 1955.

aleyhine bir durum olmadığını belirtmiş, ayrıca Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeyi amaçladıklarını ve bunun için de çalışılmalar yapıldığını söylemiştir¹⁰⁷. Suriye'nin bu açıklamalarının ardından Türkiye 13 Mart'ta Suriye'ye bir nota daha vermiştir. Notayı Suriye üslubundan ötürü kabul edemeyeceğini bildirmiş, bunun üzerine Menderes, Suriye'nin mevcut politikasında ısrar etmesi durumunda iki ülke ilişkilerini koparmayı düşündüğünü bildirmiştir¹⁰⁸. Türkiye'nin bu sert tavrı Arap dünyasında tepkiyle karşılanmış ve gelişmeleri yakından takip eden ABD ve İngiltere Türkiye'nin Suriye'ye daha ılımlı davranmasını istemişlerdir¹⁰⁹. Çünkü ABD, Ankara'nın bu sert politikasının Arap ülkelerini Bağdat Paktından uzaklaştıracağını fark etmiştir¹¹⁰.

Tüm bu gelişmelere rağmen Suriye tekrar Türkiye aleyhine faaliyetlere başlamıştır. Dönemin Türk basınında çıkan haberlere göre, Suriye uçaklarının Türk hava sahasını ihlal etmesi üzerine, Dışişleri Bakanlığı bunun bir daha tekrarlanmaması için sert bir protesto notası vermiştir. Bu nota hadisesine binaen Şam'da Türkiye aleyhine gösteriler tertip edilmiş, bu durumda da zaten gergin olan ilişkileri daha da gerginleştirmiş, buna binaen Lübnan arabuluculuk teklifinde bulunmuş ancak Suriye tarafından bu öneri reddedilmiştir¹¹¹. Sovyetler birliği ise Suriye-Türkiye gerginliğini yakından izlediklerini ve Suriye'nin yanında olduklarını belirtmişlerdir¹¹².

Türkiye'nin pakta yönelik, Nasır liderliğinde büyüyen Arap muhalefetine bağlı olarak rahatsızlığı giderek arttı. Ancak Türkiye bu muhalefeti diplomasi ile çözmeye çalışsa da başarılı olamayacaktır¹¹³. Mart 1955 başlarında bir yandan Mısır ve Suriye, diğer yandan da Mısır ve Suudi Arabistan tarafından hazırlanan askeri bir pakt girişimi için Suriye'nin özel bir çaba sarf ettiği ve yeni bir Paktın taslağını hazırladığı¹¹⁴ ve bu paktın 20 Ekim 1955'te Mısır ve Suriye arasında, 27 Ekim 1955'te de Mısır ve Suudi Arabistan arasında imzalandığı görülmektedir¹¹⁵.

1.1.6. Bağdat Paktı'nın Sonu: CENTO'ya Dönüşüm

Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya sızmasını önlemeye yönelik bina edilen ve Batı şemsiyesini Ortadoğu'ya getiren Bağdat Paktı fikri, tamamen Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasının bir sonucu olarak ortaya çıkmasına rağmen¹¹⁶ beklenenin tam tersi bir sonuç verdi ve Paktın kurulmasından sonra Mısır başta olmak üzere Paktın karşısındaki ülkelerin Sovyetler Birliği ile ilişkilerini daha da fazla geliştirdikleri görüldü¹¹⁷. Mısır'ın 1955'te Rusya'nın bağlaşıklık devletlerinden

¹⁰⁷ Cumhuriyet, 11 Mart 1955.

¹⁰⁸ Ayrancı, a.g.t., s. 89.

¹⁰⁹ Sever, a.g.e., s. 138-139.

¹¹⁰ Fırat-Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 615-635.

¹¹¹ Akşam, 27 Mart 1955.

¹¹² Akşam, 28 Mart 1955.

¹¹³ Sever, a.g.e., s. 156.

¹¹⁴ Akşam, 14 Nisan 1955.

¹¹⁵ Armaoğlu, 20. Yüzyıl..., s. 527.

¹¹⁶ Bostancı, a.g.m., s. 171-184.

¹¹⁷ Yılmaz, a.g.e., s. 90-91.

biri olan Çekoslovakya ile silah yardımı öngören bir anlaşma yapması Rusya'nın Ortadoğu'ya girdiğinin de bir göstergesi olarak kabul edilmektedir¹¹⁸. Kısacası, Pakt Sovyetler Birliği'ni bölgeden uzak tutmak yerine, tam tersi olarak, bölgeye daha kolay girmesine vesile olmuştur¹¹⁹. Sovyet Rusya bu pakt karşısında Mısır ve diğer Arap ülkelerine saldırı, savunma, stratejik veya taktik konularında yardım etmeyi ve modern silahlar vermeyi teklif etmek suretiyle, Batı'dan daha rahat Ortadoğu'ya girmiştir¹²⁰. Paktla ilgili olarak rahatsızlık duyan bir başka ülke de İsrail olmuştur. Türkiye, Bağdat Paktı'na Arap Dünyasının ilgisini biraz arttırmak adına, Kasım 1956'da İsrail'deki elçisini geri çekmiş, ancak yine bir sonuç alınamamış, ayrıca İsrail'le olan ilişkileri de zedelenmiştir¹²¹. Kısacası Bağdat Paktı Ortadoğu'da bütünlük sağlayamadığı gibi, Arap ülkeleri arasında bloklaşmalara da yol açmıştır¹²².

Bağdat Paktı umulunan aksine, Ortadoğu'da gerçekleştirilmek istenen Türk-Arap dostluğuna bir katkı sağlamadı, aksine bu dostluğu bitme noktasına getirdi¹²³. Bağdat Paktına kadar, Türkiye'nin Ortadoğu ilişkilerini, ülkelerle ikili temaslar halinde kötü olmayan bir düzeyde sürüyordu. Bağdat Paktı'nın kurulmasından sonra büyük önem kazanan güvenliğini bu paktın çerçevesinin içine taşımak istemiş ve Bağdat Paktı'nı Ortadoğu politikasının temel taşı yapmıştır¹²⁴.

Paktın üye ülkeler açısından getirileri tam istenilen şekilde olmadı. ABD Ortadoğu'daki Rus Yayılmacılığının önüne geçemedi ama en azından orada kendine Türkiye gibi sağlam müttefikler buldu. İngiltere'de askeri üslerini Paktın şemsiyesi altında toplayarak oradaki varlığını devam ettirmenin yolunu bulmuş oldu. Irak ise Arap ülkeleriyle ters düştü ama İngilizlerin yardımını almayı da başardı. Ayrıca Arap olmayan komşuları olan Türkiye ve İran'la ilişkilerini güçlendirmiş oldu¹²⁵.

Bölge ülkelerinin barış ve istikrarını sağlamak, bölgeye Rusların yerleşmesini engellemek ve Türkiye'nin güneydoğusunu emniyet altına almak için oluşturulan Bağdat Paktı'nın ömrü uzun olmamıştır¹²⁶. Temmuz 1958'de Irak'ta General Kasım'ın yaptığı askeri darbeden sonra Irak Kralı ve Başbakanının öldürülmeleri Türkiye'de çok etkisi yaratmış ve Türkiye darbeyi ve General Kasım hükümetini tanımadığını açıklamış ve 1958 yılına kadar her geçen gün iyiye giden

¹¹⁸ Köç, A., 2011. "Sultan II. Murad Vakfı'nın Edremit Mukataaları (1530-1641).", OTAM, S.30, Ankara, s. 301.

¹¹⁹ Yılmaz, a.g.e., s. 91.

¹²⁰ Hurewitz, J. C., 1980. Orta Doğu Siyaseti: Askeri Boyutlar, Çev.: Nusret Özselçuk, Genelkurmay Basımevi, Ankara, s. 477.

¹²¹ Bostancı, a.g.m., s. 171-184.

¹²² Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 65-66.

¹²³ Akşin, A. 1934. "Türkler ve Araplar", Orta Doğu Dergisi, Y.4, S.34, s. 2-4.

¹²⁴ Ülman, H. 1958. "Orta Doğu Buhranı", AÜSBF Dergisi, C:13, S. 4, No:14, s. 232-261.

¹²⁵ Dursun, a.g.m., s. 446-447; Ayrancı, a.g.t., s. 91.

¹²⁶ Demir, Ş. 2011. "Dünden Bu Güne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası", Turkish Studies (International Periodical For The Language, Literature and History og Turkish or Turkic), C.6, S.3, s. 691-713.

ilişkiler birdenbire gerginleşmiş¹²⁷, bu gelişmeler neticesinde de Irak Hükümeti 24 Mart 1959'da Bağdat Pakti'ndan resmen ayrıldığını ilan etmiştir¹²⁸.

Irak'ın Bağdat Pakti'ndan çekilmesiyle birlikte Resmi olarak Bağdat Pakti'nin dağılması Türkiye'de de bir politik travmaya sebep olmuş ve bundan sonra Türkiye Orta Doğu'da, Batı'nın isteklerine uygun bir savunma sistemi kurma çalışmalarına son vermiştir¹²⁹. Irak'ın paktan çekilmesini müteakip, 19 Ağustos 1959 tarihinde Bağdat Pakti CENTO*'ya dönüşmüş¹³⁰ ve 21 Ağustostan itibaren merkezi Ankara olmak üzere çalışmalarına devam etme kararı almış¹³¹, ancak Paktın anlaşma metni eski şekliyle kalmıştır¹³². Bu teşkilatta Türkiye, İran, Pakistan ve İngiltere müttefik üyeler olarak katılırken ABD, tam bir ortak niteliğini kazanmıştır¹³³. CENTO, askeri bir anlaşmadan çok ekonomik kalkınma ve işbirliği çalışmalarında daha yararlı olmuş ve pakta dâhil üç Müslüman ülke için faydalı işlerin yapılmasını sağlamıştır¹³⁴. 12 Mart 1979'da Pakistan, paktın Pakistan'ı güvenliğini koruyamadığı iddiasıyla, İran da, Şahlık rejiminden sonra paktın, emperyalizme hizmet ettiği iddiasıyla, CENTO'dan ayrılmışlardır¹³⁵. 13 Mart 1979'da da Türkiye, İran ve Pakistan'ın kararına saygı duyduklarını ve bu durumda CENTO'nun bölgede işlevini fiilen yitirmiş olduğunu ifade ettikten sonra örgütün ilgili anlaşma hükümleri uyarınca sona erdirilmesi için gerekli girişimlerde bulunacağını açıklamıştır¹³⁶. Bu tarihten sonra Bağdat Pakti ve devamı olan CENTO misyonunu tamamlayarak tarihe karışmıştır¹³⁷.

Örgütün, Bağdat Pakti olarak sağlıklı ve uzun ömürlü olmamasına rağmen, özellikle CENTO olarak 20 yıllık ömründe Sovyet tehlikesine karşı oldukça caydırıcı bir rol oynadığı, üç bölge devleti arasında ekonomik, teknik ve kültürel alanlarda, etkisi sınırlı kalmış olsa da, bir işbirliği örneği ortaya koyduğu söylenebilir¹³⁸. CENTO faaliyetlerin yönünü daha ziyade üyeler arasında ekonomik, kültürel ve teknik işbirliğine çevirmiş ve bunda da başarılı olmuştur¹³⁹.

¹²⁷ Ülman, a.g.m., 232-261; Silleli, T. 2005. Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, s. 78.

¹²⁸ Yeşilbursa, a.g.m., s. 85-100.

¹²⁹ İhsanoğlu, E. 1995. "Türkiye ve İslam Konferansı Teşkilatı", Yeni Türkiye, Türk Dış Politikası Özel Sayısı, Yıl:1, S.3, Mart-Nisan, Ankara, s. 389.

* Central Treaty Organization = Merkezi Antlaşma Teşkilâtı. CENTO hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Ayşegül Şentürk. 2001. CENTO-Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

¹³⁰ Bostancı, a.g.m., s. 171-184; Şentürk, a.g.t., s. 56.

¹³¹ Albayrak, a.g.e., s. 57.

¹³² Uçarol, a.g.e., s. 740.

¹³³ Karasapan, C. T. 1972. "Unutulmuş İttifak CENTO", Ortadoğu, Yıl:12, S.125, Eylül, s. 15-26.

¹³⁴ Bostancı, a.g.m., s. 171-184.

¹³⁵ Bostancı, a.g.m., s. 171-184.

¹³⁶ Yılmaz, a.g.e., s. 91.

¹³⁷ Şentürk, a.g.t., s. 101; Uçarol, a.g.e., s. 740-741.

¹³⁸ Bostancı, a.g.m., s. 171-184.

¹³⁹ Dursun, a.g.m., s. 446-447; Armaoğlu, 20. Yüzyıl..., s. 528.

Sonuç olarak Bağdat Paktı, ne Rusların Ortadoğu'ya sızmalarını engelleyebilmiş ve nede Türkiye'nin bölgesel çıkarlarına hizmet edebilmiştir. Bunun aksine bölge ülkeleriyle olan gerilimini daha da arttırmış, hem Mısır ve Suriye'nin hem de SSCB'nin tepkisini çekmiştir¹⁴⁰.

1.2. 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı

Türkiye 1954 Balkan İttifakının ardından ABD ve İngiltere'nin de teşvikiyle Ortadoğu'da da bölgesel ittifak kurma çabalarına giriştiği görülmektedir. Çünkü Türkiye sınırlarının güneydoğu kanadında yaşanabilecek herhangi bir olumsuzluğun sınırlarından sızabileceğinden ve Sovyetlerin bu yolu kullanabileceğinden endişe ediyordu¹⁴¹. Bu sebeple Türkiye ABD'nin Ortadoğu'ya verdiği önemin farkında olarak Batı'yı Ortadoğu'ya çekebilmek adına sürekli olarak, bölgenin Sovyet Emperyalizmine açık olduğunu ve bir an önce bu boşluğun doldurulması gerektiğini vurguluyor, ABD de Ortadoğu'nun stratejik öneminden sık sık bahsederek, bölgedeki bu boşluğun kendileri için de endişe verici olduğunu açıklıyordu¹⁴². İşte bu şartlar altında Türkiye hem Ortadoğu ülkeleriyle kötü olan ilişkilerini düzeltmek ve hem de Sovyet Tehdidinden kurtulmak amacıyla bir takım pakt girişimlerine başladı¹⁴³. Ancak Suriye, Türkiye'nin tüm girişimlerine rağmen, özellikle Hatay Meselesinden kaynaklı olarak, bir türlü ilişki kurmaya yanaşmadı¹⁴⁴.

Irak başbakanı Nuri Sait Paşa Temmuz 1954'te İngiltere ziyareti dönüşünde Türkiye'ye uğrayarak çeşitli temaslarda bulunmasının ardından temelleri atılan ve Ankara'nın Irak'a Arap devletlerinin meşru menfaatlerine aykırı bir politika izlenmeyeceğine dair verdiği teminatın¹⁴⁵ ardından kısa bir süre sonra Türkiye ile Irak 24 Şubat 1955'te "Bağdat Paktı"¹⁴⁶ adıyla anılan bir ittifak anlaşması imza edildi¹⁴⁶. Türkiye 1955'te Bağdat Paktı'nı genişletmek ve katılımı artırmak amacıyla Suriye, Lübnan, İran, Pakistan ve Irak'la görüşmelerde bulundu. Ancak Suriye'de Pakt aleyhine gösteriler yapıldı. Başbakan Adnan Menderes konu hakkında görüşmek için Suriye'ye gitti ama bir sonuç alınamadı¹⁴⁷.

¹⁴⁰ Şentürk, a.g.t., s. 94.

¹⁴¹ Demir, a.g.m., s. 691-713.

¹⁴² Demir, a.g.m., s. 691-713.

¹⁴³ Cumhuriyet, 26 Mart 1953.

¹⁴⁴ Zürcher, E. J. 2007. Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çev: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 343.

¹⁴⁵ Fırat-Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 615-635; Cumhuriyet, 15 Temmuz 1954.

* Anlaşma metni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Düstur, 3. Tertip, C.XXXVI, ss.422-425

¹⁴⁶ Sezer, D. B. 1999. "Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye'nin İttifaklar Politikası", Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Haz.: İsmail Soysal, Ankara, s. 441-464; Kurat, Y. T. 1975. "Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası 1923-1973", Belleten, XXXIX/154, TTK, Ankara, s. 265-308.

¹⁴⁷ Gaytancıoğlu, K. 2008. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, s. 48.

1956 yılında Cemal Abdül Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesiyle patlak veren "Süveyş Buhranını"¹⁴⁸ zaten karmakarışık halde olan Ortadoğu 1957 yılında Suriye ve Türkiye arasında ortaya çıkan yeni bir krizle, bir kere daha sancılı bir evreye girmiştir. Nasyonel Sosyalist bir parti olarak Baas Partisi'nin Suriye içerisindeki etkinliğinin artmasıyla birlikte sol eğilimli gruplar da ülke içinde kuvvet kazandılar. 25 Şubat 1954'de Devlet Başkanı Edip Çiçekli'yi yerinden eden darbeye de partisinin olması, Suriye'de egemenliği tamamen ele geçirmesini sağladı. Parti, yine Sovyet destekli Suriye Komünist Partisi başta olmak üzere ülkedeki tüm sol partilerle de yakın irtibat halindeydi¹⁴⁹. Parti daha sonra 1955'te kurulan Bağdat Paketi'ne tavır alarak Sovyet Rusya ile ilişkilerini arttırdığını gösterdi ve 1956'daki Süveyş Krizinde de Nasır'la beraber hareket ederek tamamen Batı Bloğunu karşısına aldı.

Suriye'deki Baas hareketi sadece Suriye'yi değil, komşu ülkelerde de etkili olmaya başladı. Suriye'nin doğu komşusu Ürdün'de 1957 yılı ilk yarısında yaşanan iç gelişmeler, buradaki sol iktidarı daha da güçlendirdi. Şubat 1957'de Kral Hüseyin ile Başbakan Nablusî arasında anlaşmazlık ve çatışma sonunda Ürdün Genelkurmay Başkanı Ebu Ali Nuvar ve bir kısım subaylar Suriye'ye sığındı¹⁵⁰. Bunu müteakip Ağustos 1957'de Suriye ordusunda meydana gelen tasfiye hareketi ile Genelkurmay başkanı General Nizamettin emekliye sevk edilerek yerine Baas yanlısı, sol eğilimli Albay Afif Bizri getirildi¹⁵¹. Yaşanan bu gelişmelerle birlikte Sovyet Rusya'nın da Orta Doğu'ya ve özellikle de Suriye'ye yardım adı altında silah ve savaş malzemesi yığılması Suriye'deki Batı karşıtlığını alevlendirirken, Sovyet yandaşlığını daha da fazla arttırmaktaydı¹⁵². 11 Kasım 1956'da İngilizler son bir yıl içerisinde Suriye'nin Sovyetlerden 20 milyon Sterlin değerinde malzeme aldığını iddia ediyorlardı öne sürülüyordu¹⁵³.

Yaşanan bu hadiselere murabıt Suriye'deki batı karşıtlığının artması da Batılı devletler ve ABD tarafından kaygıyla takip edilmekteydi. Çünkü Sovyet yanlısı bir Suriye ve Ortadoğu oradaki Batı ve ABD menfaatlerinin sonu anlamı taşımaktaydı. Suriye bölgedeki Batı yanlısı girişimlere de kendini kapatarak ne Bağdat Paketi'ni girmeyi ve ne de 1957 ABD yardımını kabul etmemişti. Süveyş Krizi sırasında kendi topraklarından geçen petrol boru hatlarını tahrip etmesi Batı'da sıkıntılarının yaşamasına sebep olmuştu. Buda Batı'nın Suriye hakkındaki çekincelerini haklı çıkarmasına yetiyordu. 1957 Ağustos'unda yaşanan yeni hadiseleri krizin büyümesinde neden oldu. Bu olaylardan ilki, Suriye ve Rusya arasında 6 Ağustos 1957'de bir "Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması" imzalandı¹⁵⁴. Anlaşmaya göre Sovyetler Suriye'ye 500 milyon Dolarlık ekonomik ve

¹⁴⁸ Gönübol, M vd. 1969. Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973), AÜSBF Yayınları, Ankara, s. 297-306.

¹⁴⁹ Abdullah, Ö. F. 1985. Suriye Dosyası, Çev. Hasan Basri, Akabe Yayınları, İstanbul, s. 56.

¹⁵⁰ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 104; Gönübol vd., a.g.m., s. 311.

¹⁵¹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl..., s. 107; Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 103.

¹⁵² Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 101.

¹⁵³ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 101.

¹⁵⁴ Seale, a.g.e., s.291.

askerî yardım yapacaktı. Bu yardım, görünürde Lazkiye’de yeni bir liman yapımı, Suriye’de kara ve demiryolları inşası, altı yeni hava alanı yapımı vb. işler için kullanılacaktı. Bu sırada Sovyet Rusya ile Suriye ve Mısır arasındaki Şam Şark Ajansı kaynaklı askerî ittifak söylentileri de gazetelerde yer almaktaydı¹⁵⁵. Hemen arkasından 13 Ağustos 1957’de Suriye Şam’daki Amerikan askeri Kara Ateşe’si ve iki diplomatı, “rejimi devirmeye çalışmak” suçlamasıyla sınır dışı etti¹⁵⁶. Buna karşılık Amerika’da Suriye’nin Washington Büyükelçisini “istenmeyen adam” ilan ederek cevap verdi¹⁵⁷. Bununla birlikte o dönem Türkiye’de de bir gelişme yaşandı ve 13 Eylül 1957’de Türkiye’de Sovyet diplomatlardan Büyükelçilik deniz ataşesi Yarbay Alexandr Nikoleviç, onun muavini Binbaşı Mihail Lişçin ve şoförü Aleksi Maligo’yu İstanbul’da casuslukla suçlanıp “istenmeyen adam” ilan etti¹⁵⁸.

Suriye’de yaşanan bu gelişmeler Batı’da, Rusya’nın Mısır’ın ardından Ortadoğu’ya giriş için ikinci kapısını açma çabaları olarak nitelendirilirken¹⁵⁹ kamuoyunda Sovyetlerin böyle rahatça Ortadoğu’ya yerleşmesine ABD’nin mücadele edip etmeyeceği tartışılıyordu¹⁶⁰. Nitekim 24 Ağustos 1957’de Suriye ve Ortadoğu’da yaşanan gelişmeleri görüşmek üzere İstanbul’da bölge devlet başkanları bir araya gelerek konu hakkında müzakereler yaptılar¹⁶¹. ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Loy Henderson Henderson’un, Washington’a döndükten sonra verdiği raporda Suriye’deki durumun “son derecede ciddi” olduğunu bildirmesinin ardından¹⁶² olay Bağdat Paketi ve NATO’ya sirayet etti. NATO’da yaşanan tartışma ve karşılıklı restleşmelerin ardından ABD, Adana hava üssüne askeri takviye yaptığı gibi, Altıncı Filo’yu da Doğu Akdeniz’e hareket ettirdi¹⁶³. Sovyetlerde hemen karşılık vererek deniz gücüne bağlı bazı unsurları birbiri ardına Ak Deniz’e gönderdi ve Rus gemileri Lazkiye Limanı önlerinde demirletti¹⁶⁴.

1957 Eylül ayında kriz öyle bir hal aldı ki adeta Rusya ve ABD Türkiye ve Suriye vasıtasıyla bir satranç oyununa dönüşmüştü. İki kutuplu bir şekilde bürünen krizde taraflardan her biri bir diğerini sık sık verdikleri demeçler veya notalarla uyarıyor veya tehdit ediyor¹⁶⁵ hatta bununla da kalmayarak askeri manevra ve tatbikatlarla da bu uyarı veya tehditler destekleniyordu¹⁶⁶.

¹⁵⁵ Ulus, 1957:3.

¹⁵⁶ Seale, a.g.e., s.293.

¹⁵⁷ Akşam, 1957:1.

¹⁵⁸ Cumhuriyet, 14 Eylül 1957; Akşam, 15 Eylül 1957.

¹⁵⁹ Umar, Ö, O. 2010. “Millî Mücadele Dönemi Atatürk’ün Ortadoğu Politikası”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.20, S.1, Elazığ, s. 124-139.

¹⁶⁰ Seale, a.g.e., s.292.

¹⁶¹ Akşam, 25 Ağustos 1957; Cumhuriyet, 25-26 Ağustos 1957.

¹⁶² Seale, a.g.e., s.292; Gönlübol vd., a.g.m., s. 312.

¹⁶³ Ulus, 28 Ağustos 1957.

¹⁶⁴ Cumhuriyet, 27 Ağustos 1957.

¹⁶⁵ Köksal, O. 2011. “Soğuk Savaş Döneminde Güç Merkezlerinin Ortadoğu’ya Yönelik Kaotik Siyasetine Somut Bir Örnek: 1957 Suriye Krizi ve Türkiye’nin Ortadoğu Politikasına Etkileri”, FÜ Ortadoğu Araştırmaları Dergisi, C.VII, S.2, Elazığ, s. 65-83; Cumhuriyet, 30 Ağustos 1957.

¹⁶⁶ Akşam, 26 Eylül 1957; Cumhuriyet, 26 Eylül 1957.

Gelişmeleri müteakip 8 Ekim'de Türkiye-Suriye sınırında bazı sınır çatışmaları olduğu yolundaki haberlerin ardından Rusya, ABD'yi Türkiye'yi Suriye'ye saldırmaya teşvik etmekle suçlamış ve eğer bir savaş hali söz konusu olursa ABD yetişene kadar Türkiye'yi vuracaklarını beyan etmiştir¹⁶⁷. ABD ise Sovyetlere cevaben Rusya'nın suçlamalarını reddetmiş ve Türkiye'ye karşı bir saldırı yapıldığı takdirde Türkiye'ye bütün gücüyle yardım edeceğini açıklamıştır¹⁶⁸. Ve bu açıklamanın hemen ardından 18 Ekim'de güdümlü füzeler taşıyan Camberra Kruvazörü ile Amerikan Altıncı Filosuna bağlı bazı savaş gemileri İzmir Limanı'na gelmişlerdir¹⁶⁹. Tüm bunlar yaşanırken 13 Ekim'de Mısır da olaya dâhil olarak, Türkiye ve Amerika'ya karşı Suriye'ye asker göndermiştir¹⁷⁰. Mısır yaptığı açıklamada, askeri birliklerinin Suriye'ye iki ülke arasındaki ortak savunma anlaşması ve 11 Eylül'de Kahire'de Mısır ve Suriye silahlı kuvvetler komutanlıkları arasında yapılan işbirliği anlaşması dâhilinde gönderdiğini belirtmiştir¹⁷¹.

1957 Mayıs'ında bazı yabancı kaynaklar, Türkiye'nin Suriye sınırına asker yığmakta olduğunu aktarırlarken, Türk hükümeti bir tarafından bu haberleri yalanlarken diğer taraftan da, Suriye'de olup bitenlerin uzun bir süreden beri pek yakından izlendiği¹⁷² ve Türkiye'nin kendi güvenliğini tehlikeye düşürecek bir gelişme karşısında bütün tedbirlerin alınacağı ısrarla söyleniyordu¹⁷³. Türkiye Suriye'deki yeni gelişmeler karşısında Suriye'nin de bir Rus peykine dönüşmesiyle birlikte tamamen bölgede tek başına kalacağını düşünüyordu ve buna karşı tedbir almaya çalışıyordu¹⁷⁴. Bundan başkade Orta Doğu'yla ilgili meselelerde her zaman Batı yanlısı bir tutum sergileyerek, Batıyla birlikte hareket eden Türkiye, Suriye konusunda da aynı politik tavrı sürdürmek istiyordu¹⁷⁵.

Rusya Türkiye'nin ihtiyatları silahlılarına çağırarak Suriye sınırında askeri manevralara başladığı yönündeki haberleri bahane ederek Türkiye'yi bir daha tehdit etti. Sovyet Başbakanı Bulganin, 10 Eylül'de Başbakan Adnan Menderes'e gönderdiği mektupta; "Suriye sınırındaki Türk askeri yığınağı ve Suriye'ye saldırmak amacıyla Türkiye'ye gönderilen Amerikan silahları hakkında ellerinde raporlar olduğundan bahisle bundan endişe duyduklarını ve Suriye'ye karşı girişilecek askerî bir maceranın mahalli çapta kalacağını sanılmamasını, Birinci ve İkinci Dünya savaşlarının da böyle mahallî askeri hareketlerden çıktığını söylemekteydi"¹⁷⁶.

¹⁶⁷ Seale, a.g.e., s.300; Armaoğlu, 20. Yüzyıl..., s. 509.

¹⁶⁸ Köksal, a.g.m., s. 65-83.

¹⁶⁹ Ulus, 18 Ekim 1957; Köksal, a.g.m., s. 65-83.

¹⁷⁰ Cumhuriyet, 14 Ekim 1957.

¹⁷¹ Köksal, a.g.m., s. 65-83.

¹⁷² B.C.A., 10 Kasım 1956, 030-01-00-00-111-701-7-1; B.C.A., 11 Kasım 1956, 030-01-00-00-111-701-7-2/3.

¹⁷³ Gönlübol vd., a.g.m., s. 311.

¹⁷⁴ Köksal, a.g.m., s. 65-83.

¹⁷⁵ Köksal, a.g.m., s. 65-83.

¹⁷⁶ Armaoğlu, 20. Yüzyıl..., s. 508; Kürkcüoğlu, a.g.e., s. 106; Köksal, a.g.m., s. 65-83; Ulus, 15 Eylül 1957; Cumhuriyet, 15 Eylül 1957.

Türkiye notaya verdiği cevapta Sovyet iddialarını reddetmiş ve Türkiye'nin herhangi bir ülkeye saldırma niyetinde olmadığını söylemiştir. Menderes; Suriye'nin iddia olunan askeri yığınaklar hakkında herhangi bir şikâyetle bulunmamasına karşın SSCB'nin Suriye adına söz söylemesinin “hayret verici” olduğunu ifade etmiştir. Suriye'nin ihtiyaç halinde, muhtemelen başkaları tarafından kullanılabilecek bir “silah deposu”¹⁷⁷ haline geldiğini ve bu durumun da Türkiye’de güvenlik endişesi uyandırmasının tabii olduğunu ayrıca Türkiye’nin barışın korunmasında “başkalarından öğrenecek fazla bir şeyinin bulunmadığını” ifade etmiştir¹⁷⁸. Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan aracılığıyla Amerika’dan Suriye hadiseleri dolayısıyla Rusya’ya karşı Türkiye’ye yönelik yardımın artırılmasını istemiştir¹⁷⁹.

Ekim ayına gelindiğinde gerginliğin daha da arttığı görülmektedir. 8 Ekim 1957’de Türkiye-Suriye sınırında bir takım olayların patlak vermesini müteakip ertesi gün Suriye Türkiye’ye sert bir protesto notası verdi ve Türkiye’yi Birleşmiş Milletlere şikâyet etti. Notada; Türkiye’nin haksız olarak Suriye hududu boyunca yığınak yapması, Türk sınır devriyelerinin Suriye köylerine ateş açmaları, Türk askerlerinin Suriyeli köylüleri kaçırmaları ve Türk uçaklarının Suriye hava sahasını sürekli ihlali gibi iddialar yer almaktaydı¹⁸⁰. 15 Ekim 1957 tarihinde Suriye notasına; Suriye’nin Türkiye’den duyduğu endişenin tamamen asılsız ve yersiz olduğu aynı zamanda Sovyet askerî ve İktisadî himayesinin Suriye’deki gelişmesine karşılık, Türkiye’nin bu tedbirleri almasının meşru bir hak olduğu şeklinde açıklamalarla cevap verildi¹⁸¹.

Artan gerilimi ortadan kaldırmak ve iki ülke arasını bulmak amacıyla ilk teşebbüs Suudî Arabistan Krallığı tarafından yapıldı ve Kral Suud 25 Eylül’de bizzat Şam’a giderek devlet başkanı Kuvvetli ve diğer yöneticilerle görüştü¹⁸². Ardından yayımlanan ortak bildiriye Arap ülkeleri arasındaki dayanışma teyid edilerek Suriye’nin “her hangi bir Arap ülkesine karşı tehlike arz etmediği” özellikle vurgulanıyordu. Kral Suud’un dönüşünden sonra bu yumuşamanın etkileri görülmüş ve Kral Hüseyin 16 Ekim’de ABD, İngiltere, Türkiye büyükelçilerine yaptığı açıklamada Ürdün’ün Suriye’ye yapılacak bir saldırıyı bütün Arap ülkelerine yöneltmiş sayacağını bildirmişti¹⁸³. 21 Ekim’de Suudî Arabistan tarafından yapılan resmî açıklamada Kral Suud’un Türkiye-Suriye arasında arabuluculuk teklifinin her iki ülke tarafından kabul edildiği belirtiliyordu¹⁸⁴. Kral Suud’un arabuluculuk girişimi Beyrut ziyareti sırasında hem Celal Bayar’a, hem de Suriye lideri Şükrü Kuvvetli’ye bildirilmiş, her iki lider de bunu kabul etmişlerdir. Hatta buna göre Türk ve Suriye temsilcileri iki gün içinde Suudi Arabistan’ın Damman

¹⁷⁷ Akşam, 25 Eylül 1957.

¹⁷⁸ Ayın Tarihi, Sayı 286, Eylül 1957:158; Köksal, a.g.m., s. 65-83.

¹⁷⁹ Akşam, 26 Eylül 1957; Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 106.

¹⁸⁰ Cumhuriyet, 10 Ekim 1957; Köksal, a.g.m., s. 65-83.

¹⁸¹ Cumhuriyet, 16 Ekim 1957; Akşam, 11 Ekim 1957.

¹⁸² Köksal, a.g.m., s. 65-83.

¹⁸³ Gönübol vd., a.g.m., s. 317; Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 108

¹⁸⁴ Akşam, 21 Ekim 1957.

şehrinde bir araya geleceklerdir¹⁸⁵. Ankara’da teklifin kabul edildiği haberini doğrulamış ve ardından da Devlet Bakanı Fatin Rüştü Zorlu başkanlığındaki Türk heyeti 22 Ekim’de Cidde’ye varmış, ancak Suriye’nin olumsuz tutumu yüzünden sadece Kral Suud ile görüşmekle yetinmiştir¹⁸⁶. Yaşanan bu olay üzerine Suudî Arabistan hükümeti 22 Ekim’de yayınladığı bildiri ile Suriye’nin, Kral Suud’un önerisinin kabul edilmediğini açıklamasından büyük hayret duyduklarını ifade etmiştir¹⁸⁷. Arabuluculuk önerisinin Suriye tarafından önce kabul edilip sonra geri çevrilmesinin gerçek nedeni meçhul kalmakla birlikte bunun Suriye devlet başkanı Şükrü Kuvvetli ile Mısır nüfuzu altında bulunan askeri hükümet arasındaki anlaşmazlıktan kaynaklandığı düşünülmüştür¹⁸⁸. 42 Öte yandan bazı yerli basın organlarında 12 Kasım’da üç günlük resmî ziyaret için Cumhurbaşkanı Bayar’ın davetlisi olarak Ankara’ya gelen İtalya Cumhurbaşkanı Giovanni Gronchi’nin Türkiye-Suriye uyuşmazlığında arabuluculuk yapacağı yazıldıysa da bu sadece haber kaynaklarındaki bir öngörü olarak kalmıştır¹⁸⁹.

Yaşanan hadiselerin, tansiyonu iyice yükseltmesini müteakip Suriye tarafı 16 Ekim’de BM Genel Kurulu’na bir mektup göndererek; “Suriye’nin güvenliği ve uluslararası barışa yöneltilmiş tehditler” konusunda bir madde konulmasını talep etmiştir¹⁹⁰. Suriye’nin ardından Sovyetler Birliği de BM genel kuruluna müracaat ederek ABD ve Türkiye’yi şikâyetle, Türkiye’nin Suriye’ye saldırması durumunda BM üyesi devletlerin Suriye’ye gereken yardımı yapmalarını istedi. Suriye böylece sorunu BM gündemine taşımak istiyordu¹⁹¹.

BM Genel Kurul’da 22 Ekim’de görüşülmeye başlanan meselede ilk sözü alan Türkiye delegesi Seyfullah Esin, Suudî Arabistan’ın arabuluculuk girişimi sonuçlanıncaya kadar meselenin geri bırakılmasını istedi. Çünkü arabuluculuk teklifini kabul eden Türkiye, Devlet Bakanı Zorlu’yu bu ülkeye göndermişti¹⁹². Suriye ise buna muhalefetle, Türkiye’nin konuyu genel kurul gündeminden çıkarmak ve BM denetiminden kaçmak niyetinde olduğunu ileri sürdü. Genel Kurul Türkiye’nin teklifini haklı bularak arabuluculuk sonuçlanıncaya kadar konunun müzakeresini ertelediyse de Suriye bu süreyi üç günle sınırlamayı başardı¹⁹³.

Görüşmeler tekrar başladığı 25 Ekim’de BM Gene Kurulunda söz alan İngiltere temsilcisi Sovyetleri suçlayarak Sovyetlerin bilinçli olarak Türkiye ve Arap Dünyası arasında bir çatışma çıkartmaya çalıştığını söylemiştir¹⁹⁴. Daha sonra söz alan Türk delegesi; Suriye ve SSCB’nin iddialarının asılsız ve saçma olduğunu vurguladıktan sonra Türkiye’nin BM’deki sicilinin “lekesiz” olduğunu ifadeyle

¹⁸⁵ Köksal, a.g.m., s. 65-83.

¹⁸⁶ Gönübol vd., a.g.m., s. 317.

¹⁸⁷ Köksal, a.g.m., s. 65-83.

¹⁸⁸ Cumhuriyet, 28 Ekim 1957.

¹⁸⁹ Köksal, a.g.m., s. 65-83; Ulus, 13 Kasım 1957; Cumhuriyet, 13-15 Kasım 1957.

¹⁹⁰ Akşam, 16 Eki 1957.

¹⁹¹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl..., s. 508; Köksal, a.g.m., s. 65-83.

¹⁹² Cumhuriyet, 23 Ekim 1957.

¹⁹³ Köksal, a.g.m., s. 65-83; Cumhuriyet, 23 Ekim 1957.

¹⁹⁴ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 110; Gönübol vd., a.g.m., s. 318.

“Türkiye’yi suçlayanların sicilinin aynı derecede temiz olup olmadığını” sormuştur¹⁹⁵. Bu arada Türkiye Cumhuriyeti 26 Ekim 1957 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla devam eden görüşmeleri yürütmek üzere Hariciye Vekâleti Umumi Kâtipliği Hususi Kalem Müdürü Sermet Pasin’i görevlendirmiştir¹⁹⁶.

30 Ekim 1957’de BM Genel Kuruluna iki tasarı sunuldu. Sunulan ilk tasarıda Suriye, Türkiye-Suriye sınırında araştırmalar yapmak üzere bir komisyon kurulmasını öngörüyordu¹⁹⁷. İkinci tasarı ise sorunun BM Genel Sekreterinin tavassutuyla iki ülke arasında karşılıklı görüşmeler yoluyla çözümünü salık vermekteydi. Tasarılar oylanmadan Endonezya temsilcisi Türkiye ve Suriye’nin dostluk içinde bir arada yaşamak suretiyle uzlaşma yolu aramalarını önerdi ve bu öneri çoğunluk tarafından kabul edildi¹⁹⁸.

Dönemin Türk basınında çıkan haberler incelendiğinde BM’de kabul edilen öneriye rağmen Türkiye-Suriye gerginliğinin 1957 yılı boyunca devam ettiği görülmektedir¹⁹⁹. Suriyeli yöneticilerin Kasım ayı boyunca Türkiye’nin güney sınırındaki askeri hareketlere ara vermediği ve Türk uçaklarının Suriye hava sahasını ihlal ettiği konusundaki suçlamaları ve Hatay’ın Türkiye’ye ilhakı ve Filistin’in Birleşmiş Milletler kararıyla taksimının yıl dönümü olan 29 Kasım’ın ertesi günü Şam’da yapılan miting ve gösterilerin dozu aşılmış, Şam’da okullar tatil edilmiş; burada yayımlanan Barada Gazetesi “Hatayımız’dan acı hatıralar, İskenderun ve Filistin’in geri alınması bize kuvvet bahşeder” başlıklı bir yazı intişar etmiştir²⁰⁰. Ancak tüm bu gerilim tırmandırıcı hadiselerle rağmen BM’de varılan sonuç, krizin yumuşamasının da başlangıcı olmuştur. Bu arada Sovyet Rusya’nın da politikasındaki yumuşama da tansiyonun düşmesinde etkili olmuştur. Türk basınında yer alan bilgilere göre Sovyet Başbakanı Bulganin’in Menderes’e gönderdiği mektupta, önekilere göre çok daha yumuşak bir üslup kullandığı gözlemlenmiştir²⁰¹. Bulganin gönderdiği mektupta özetle; “Ülkesinin Suriye’ye yaptığı iddia edilen silah yardımının aynısını İstiklal Savaşı sırasında Türkiye’ye de yaptığını ve ülkesinin hiçbir Arap ülkesiyle gizli bir anlaşma yapmadığını belirttikten sonra ileriki günlerde yüksek düzeyde bir Türk-Sovyet konferansı yapılmasını teklif etmiştir²⁰².

Gerilimin sona ermesindeki bir başka etken de Suriye’nin Mısır ile birleşme sürecine girmesi olmuştur. Türk basınında yer alan haberlere göre; 19 Kasım’da Suriye parlamentosu ile Mısırdan gelen 40 parlamenterin ortak yaptıkları bir toplantıda iki hükümetin birlik yolunda bir an önce gerekli görüşmeleri başlatması

¹⁹⁵ Köksal, a.g.m., s. 65-83.

¹⁹⁶ B.C.A., 26 Ekim 1957, 030-18-01-02-147-56-6.

¹⁹⁷ Cumhuriyet, 17 Ekim 1957; Vatan, 31 Ekim 1957.

¹⁹⁸ Köksal, a.g.m., s. 65-83; Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 110-111.

¹⁹⁹ Cumhuriyet, 2 Kasım 1957; Akşam, 2 Kasım 1957; Akşam, 6 Kasım 1957; Akşam, 9 Kasım 1957; Cumhuriyet, 4 Aralık 1957; Cumhuriyet, 11 Aralık 1957; Akşam, 20 Aralık 1957.

²⁰⁰ Köksal, a.g.m., s. 65-83.

²⁰¹ Akşam, 27 Kasım 1957; Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 112.

²⁰² Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 112-113.

yönünde yapılan bir teklifi oy birliği ile kabul etmişlerdir²⁰³. Türkiye ise bu birleşmeyi olumlu karşılamıştır. Dönemin Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu konu hakkında; “Suriye ile Mısır arasında bir federasyon kurulacağı söyleniyor. Orta Doğu’daki bütün devletlerarasındaki münasebetlerin sıkılaşması bizi hiç müteessir etmez. Elbette böyle bir federasyon sızmalara mani teşkil edecek, bunu kuracak milletleri ve bilhassa Suriye’yi Sovyet mihverinden çıkaracaksa bundan ayrıca ziyadesiyle de seviniriz. Bizim sevmediğimiz, her hangi bir komşumuzun, sevdiğimiz kardeş milletlerin beynelmilel komünizmin taarruz emellerine alet olmasıdır.” demektedir²⁰⁴. İki ülke 1 Şubat 1858’de “Birleşik Arap Cumhuriyeti” adıyla birleştikten kısa süre sonra 11 Mart 1958’de Türkiye BAC’ı tanımış ve böylece Türkiye-Suriye krizi bitmiştir²⁰⁵.

1.3. Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin Kurulması ve Türkiye’nin Tavrı

1.3.1. Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin Kurulması ve Türkiye

Pan-Arabizm idealini gerçekleştirmek için Ortadoğu’daki Arap liderler, bütün Arap Ülkelerinin bir araya toplamak için bazı faaliyetlerde bulunmuşlardı. Bu girişimlerden en önemlisi ve nispeten başarıya ulaşmış olanı 1958’de Mısır ve Suriye’nin birleşmesiyle ortaya çıkan Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin (BAC) kuruluşu olmuştur²⁰⁶. Özellikle Bağdat Paktına bir tepki olarak Cemal Abdülnasır’a Suriye tarafından 1955 yılında teklif edilmişti²⁰⁷.

1954-1960 arası dönemde Suriye tarihinin en karışık dönemlerinden biri olarak kayıtlara geçmiştir. Ülke bu dönemde bir taraftan iç çekişmelerle boğuşurken, diğer taraftan da küresel güçlerin bölgesel rekabetlerinin bir alanı haline gelmiştir. Ortadoğu Soğuk Savaşında Irak ve Mısır’ın siyasi çekişmeleri Suriye’nin de bu ikisi arasında kalmasına sebep olmuştur. Bu rekabetten Arap Milliyetçiliği söylemiyle o dönem Ortadoğu’da hatırı sayılır bir kitleyi ardına alan Mısır Lideri Cemal Abdülnasır, Suriye’de kendisine önemli sayıda taraftar bulmayı başarmış ve Suriye Nasır’ın etkisini en fazla hisseden Arap ülkelerinden biri olmuş ve siyasal olarak Mısır’la beraber hareket etmiştir. 1955’te imzalanan Bağdat Paktı, ABD ve Batı ile birlikte pakta dahil olan İran, Türkiye ve Pakistan’da, Ortadoğu barışı ve siyasi istikrar adına büyük büyük umutlar yaratırken, Mısır güdümündeki Pan-Arapçı Suriyeli yöneticiler tarafından ise büyük bir tepkiyle karşılanmıştır²⁰⁸.

1956’da ortaya çıkan Süveyş Krizi sonrası meydana gelen savaştan yenilgiyle çıkmasına rağmen Cemal Abdülnasır, anti-empyralist ve Batı karşıtı söylemlerle Arap Dünyasında kendisine büyük bir karizma sağlamış, bu ülkeler arasında da kendisine en fazla taraftarı Suriye’de bulmuş ve Suriye’de Nasırcı, Pan-

²⁰³ Cumhuriyet, 18 Kasım 1957; Akşam, 19 Kasım 1957.

²⁰⁴ Gönlübol vd., a.g.m., s. 321; Köksal, a.g.m., s. 65-83.

²⁰⁵ Cumhuriyet, 12 Mart 1958.

²⁰⁶ Gürson, P. 2010. Türkiye-Suriye, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara, s. 49.

²⁰⁷ Gürson, a.g.e., s. 49.

²⁰⁸ İbas, S. 2004. “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi”, Ortadoğu Siyasetinde Suriye, Haz.: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin, Platin Yayınları, Ankara, s. 33-94.

Arabist politikanın güçlenmesine neden olmuştur²⁰⁹. Bağdat Paktı'nın imzalanmasından sonra da özellikle Bağdat Paktına taraf olan Irak ve muhalefet eden Suriye ve Mısır gibi Arap Devletleri arasında gerginlik zirveye ulaşmıştır. Siyasal olarak bu bölünmüşlükte, Arap Devletleri'nin çoğunluğu Nasır'ın yanında yer alarak, ABD ve Batı politikalarına karşı cephe almışlardır. Nasır'ın bu Batı karşıtı, anti-emperyalist söylemleri de Arap Dünyası içerisinde adeta bir kahraman haline dönüşmesine sebep olmuştur. Birçok Arap bekledikleri liderin nihayet çıktığı düşünceye kapılmış ve Nasır'ın Arap Dünyasının Filistin sorununu gibi problemlerini mutlaka çözümleneceğine inanmaya başlamışlardır²¹⁰.

Ortadoğu'da yaşanan bu gelişmeler bir tarafta, 1957 yılında ABD Ortadoğu ve Dünya için en büyük tehlikenin Komünizm olduğunu Eisenhower Doktrini ile dünyaya deklare etmişti. ABD Dışişleri Bakanı Dulles, özellikle Rusya'nın Ortadoğu'ya sızmak için kendisine bölgeden yandaşlar aradığını, bunun içinde en uygun devletin Suriye olduğunu söylüyordu²¹¹. Suriye'nin bir Rus uydusu olması tehlikesi karşısında ABD'nin Batı taraftarı ve Nasır aleyhtarı cephe kurması isteğinin sezilmesi üzerine, Suriye'de Mısır ile işbirliğinin derhal kurulması için Nasır'a başvurmuştur²¹².

Bağdat Paktı kuruluşundan itibaren beklenenin aksine Arap Dünyasını Batı'dan daha da fazla uzaklaştırmış ve bunu müteakip yaşanan 1957 Türkiye-Suriye Krizi de Nasır'ın Arap dünyasındaki prestijini daha da arttırmıştı²¹³. Bu olaylar Ortadoğu'daki Batı aleyhtarlığını güçlendirmişti. Bağdat Paktına son veren en önemli gelişmelerden biri olan Irak'taki darbenin ardından ülkede yaşanan rejim değişikliği, hem Arap Cephesine Irak'ın da katılmasını sağlamış, hem de Batı savunma sisteminin Ortadoğu'daki uzantısı niteliğindeki Bağdat Paktı'nın, Arap dünyasındaki tek uzantısına da son verilmiştir²¹⁴.

1958'de Suriye'de yönetim kademesinde, bir tarafta Baas Partisinin sol kanadını temsil eden Halid Bektaş ve yandaşları, diğer tarafta ise Arap Milliyetçisi Subaylar olmak üzere görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştı. Baas hareketinin kurucularından olan ve Suriyeli Arap milliyetçilerinin lideri durumdaki Salah Bitar bu durum üzerine Mısır ile birleşme fikrini geliştirmeye başladı²¹⁵. Tüm bu gelişmelerin ardından 1958 başlarında Suriyeli 5 ordu komutanı Kahire'ye giderek Nasır'a birleşme teklif etti²¹⁶. Nasır bu durumdan memnun olmakla birlikte, esasında

²⁰⁹ İbas, a.g.m., s. 33-94.

²¹⁰ Mansfield, P. 1967. Mısır, İhtilal ve Nasır, Çev.: Ergün Tuncalı, Akşam Kitap Kulübü Serisi, Kitapçılık Yayınevi, İstanbul, s. 47; Yapp, M. E. 1996. The Near East Since the First World War, Routledge, 2. Edition, London, s. 103.

²¹¹ Gürson, a.g.e., s. 49.

²¹² Mansfield, a.g.e., s. 47-48; Gürson, a.g.e., s. 49.

²¹³ İbas, a.g.m., s. 33-94.

²¹⁴ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 130.

²¹⁵ Ayrancı, Z. Ş. 2006. Türkiye-Suriye İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, s. 111.

²¹⁶ Gürün, K. 1983. Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar), AÜSBF Yayınları, Yayın No:531, Ankara, s. 359.

iki ülkenin birleşerek yönetilmesinin güç olduğunun farkındaydı ve bunu Suriye tarafında bildirdi, ancak Suriye'nin ısrarı üzerine kabul etmek zorunda kaldı²¹⁷. Nasır Arap Milliyetçiliği için çalışmasına ve bu birleşmeyi herkesten çok istemesine rağmen bunun önündeki engellerinde de farkında olacak kadar realistti ve başta ABD ve İngiltere'nin bu birleşmeye müsaade etmeyeceği ve buna muhalif olarak alttan alttan birleşme aleyhine çalışacaklarının farkındaydı²¹⁸. Tüm bu olumsuzluklara rağmen en azından Arap Siyasal birliği heyecanını vurgulamak için birleşmeyi onayladı²¹⁹. Bir diğer taraftan da Nasır, Suriye'nin Rusya kontrolü altına girmesini önleyerek, Suriye'yi kendi kontrolü altına almak istemesinden kaynaklı olarak birleşmeyi kabul ettiği de öne sürülmektedir²²⁰.

Sonuç itibarıyla 1 Şubat 1958'de Suriye ile Mısır birleşerek "Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC)'ı" ilan ettiler²²¹. Bu birleşmede Baas Partisinin çok önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Çünkü 1958'de Suriye'nin Rusya kontrolüne girme tehlikesi karşısında Baas'ı, Mısır'a yöneltmiş ve sonunda bu birleşme gerçekleşmiştir²²². Buradan da anlaşılacağı üzere aslında Suriye ve Mısır'da Rus tehlikesinin farkındaydı, ancak özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'da sergilenen Batı Sömürüsü Arap Halklarında bir "Kötü Batı Sendromu" oluşmasına sebep olmuştu. Bunun yanında aynı sömürü düzeninin devam etmesi korkusu da vardı. Buda ister istemez Rusya'ya yanaşmaya sebep olmaktaydı.

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dünyaya duyurulduğu yazılı beyanatta; "Mısır ve Suriye'nin, asırlardan beri bütün Arap milletlerinin en yüksek gayesi olan birliği tahakkuk yolunda tek bir bayrak altında birleştikleri ve kurulan yeni devletin cumhuriyet olacağı" ifade ediliyordu²²³. Yine aynı metinde Arap birliğinin bir başkanı ve onun seçeceği bir icra heyeti, bir meclisi ve bir ordusu bulunacağı ve 30 gün zarfında iki memleket halkı arasında yeni devlet şekli ve yeni cumhurbaşkanı seçimi için referandum yapılacağı, birliğin bütün Arap milletlerine açık olduğu ve bütün üyelerin eşit haklara sahip olduğu da ifade edilmiştir²²⁴. Bu antlaşmanın birer kopyası tüm elçiliklere ve Türk elçiliğine de verildi²²⁵.

BAC'ın kurulmasına temel oluşturan fikir, 19.yy'ın sonlarında ortaya çıkan ve tüm Arapları bağımsız, tek bir siyasal otorite altında toplamaya çalışan Arap Milliyetçiliği düşüncesiydi²²⁶. Yine BAC, 1948 yılındaki Arap-İsrail Savaşı ve

²¹⁷ Mansfield, a.g.e., s. 52.

²¹⁸ Gürson, a.g.e., s. 49.

²¹⁹ Gürson, a.g.e., s. 49.

²²⁰ Armaoğlu, 20. Yüzyıl..., s. 509.

²²¹ Cumhuriyet, 1 Şubat 1958; Dünya, 2 Şubat 1958; İbas, a.g.m., s. 33-94; Gürson, a.g.e., s. 51.

²²² Armaoğlu, F. 1994. Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 210-211.

²²³ Ayrancı, a.g.t., s. 111.

²²⁴ Ayrancı, a.g.t., s. 111.

²²⁵ Ulus, 2-3 Şubat 1958.

²²⁶ Yavuz, B. 1994. Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri (1919-1922), TTK Yayınları, Ankara, s. 33.

modern çağda Arap toplumlarda meydana gelen köklü değişimlerin yanında Batı'nın sömürü düzeni ve Arap Halklarına baskısı neticesinde güçlenen Arap Milliyetçiliğinin bir sonucu olarak ortaya çıktı²²⁷.

Bu birleşme Batı İttifakı içerisinde olduğu kadar Arap Dünyası içinde de kaygıyla karşılandı. Özellikle Suudi Arabistan, Irak ve Ürdün'de bu haber endişeye sebep oldu²²⁸. Özellikle Lübnan'da dinsel farklılıklardan kaynaklı olarak birleşme Hristiyan Araplar arasında büyük endişeye yaratırken, Müslüman Araplar durumdan gayet memnundular. Ayrıca Hristiyan Araplar, Arap Birliği hedefinin kendi kimliklerinin yok olmasına sebep olacağından korkmaktaydılar. Bu sebeplerden ötürü Lübnan'da halk iki kutba ayrıldı ve 1958 yılında bu kutuplaşma içi savaşa neden oldu. Dönemin Lübnan liderleri olayın sorumluluğunu BAC'ın üzerine yüklediler²²⁹. Arap Dünyasındaki kaygıların aksine Kahire ve Şam'da bu haber coşkuya sebep oldu. Mısır ve Suriye'nin çoğu yerinde halk bir taraftan sevinç gösterilerinde bulunurken, diğer taraftan da Batı aleyhtarı gösteriler yaptılar²³⁰. 5 Şubat 1958'de açıklanan Birleşik Arap Cumhuriyeti Anayasasına göre, başkent Şam olarak kabul edilmişti²³¹. Bunu müteakip 21 Şubat 1958'de iki ülkede yapılan referandumla Cemal Abdülnasır Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin ilk başkanı seçildi²³². Birliğin resmi ilanı ise 22 Şubat 1958'de olmuştur. Cemal Abdülnasır başkan seçilmesinin ardından yaptığı ilk konuşmasında Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin ilanının, düşmanların da yenileceği günlerin yakın olduğunun habercisi olduğunu ifade etti²³³. 6 Mart 1958'de yapılan görev dağılımında Cemal Abdülnasır, Sabri Asali ve Ekrem Hourani'yi Cumhurbaşkanı Yardımcısı görevlerine, Salah Bitar'ı Devlet Bakanı görevine, Halil Kalas'ı da Ekonomi Bakanlığı görevine getirdi²³⁴.

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasına karşı Türkiye'nin tavrı genel anlamda olumlu olmuştur. BAC'ın kuruluşu tüm Ortadoğu'da olduğu üzere Türkiye'de de şaşkınlık ve kaygıyla karşılanmıştır. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes ne tepki vereceği konusunda öncelikle kararsız kalmıştır. Çünkü Türkiye kamuoyunda birleşmenin sebepleriyle ilgili olarak farklı yorumlar ortaya çıkmıştır. Bu yorumlardan birinde, bu birleşmenin milliyetçi bir tepkiden doğmasından kaynaklı olarak, Sovyet Rusya'nın Ortadoğu'da etkinliğini kırması yönünde bir umut hâsıl olurken, bir diğerinde ise bu birleşmenin Sovyet güdümlü bir birleşme olma ihtimali olduğundan kaynaklı Türkiye'de endişe yaratmıştır²³⁵. Tüm olumsuzluklara rağmen Türkiye tarafından Birleşme olumlu görülmüştür. Dönemin Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 25 Şubat 1958

²²⁷ Ayrancı, a.g.t., s. 112.

²²⁸ Akşam, 2 Şubat 1958; Gürson, a.g.e., s. 50.

²²⁹ Gürson, a.g.e., s. 51.

²³⁰ Akşam, 3 Şubat 1958.

²³¹ Ulus, 5-11 Şubat 1958.

²³² Şen, a.g.e., s. 213-214.

²³³ Ulus, 23 Şubat 1958.

²³⁴ Şentürk, a.g.t., s. 103.

²³⁵ Ayrancı, a.g.t., s. 113.

tarihli raporunda; Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kendilerince onaylandığını ve Mısır'la Suriye arasında kurulan bu birliğin Suriye'de Sovyet yayılcılığının önüne geçtiği sürece Türkiye'de memnuniyetle karşılanacağı beyan etmiştir. Bu açıklamalar Nasır tarafından da gayet memnuniyet verici olarak görülmüş ve dönemin Mısır Büyükelçisine bu memnuniyetini ifade etmiştir²³⁶. Daha sonra Türkiye resmi olarak 11 Mart 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanıdığını bildirmiştir²³⁷.

1.3.2. Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden Ayrılması ve Türkiye'nin Tavrı

Özellikle Suriye'nin yoğun ısrarı üzerine gerçekleşmiş olan BAC'ın ömrü uzun olmamıştır²³⁸. Çünkü iki ülkenin birleşmesi, mevcut sorunları daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. BAC'ın Kahire'den yönetilmesi ilk sorun olarak dikkat çekmektedir. Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne (BAC) girmesini müteakip Nasır'ın izlediği politikalar neticesinde bir takım hoşnutsuzluklar oluşmaya başladı. Nasır başta Baas Partisi olmak üzere bütün siyasi partileri kapattığı gibi Suriye ordusundaki önemli mevkilerde bulunan pek çok subayı (yaklaşık 11.000 kişi) görevinden uzaklaştırdı ve yerlerine Mısırlı subaylar getirdi²³⁹. Bu gelişmeler neticesinde bir grup Suriyeli subay 28 Eylül 1961'de Nasır'ın Suriye'deki uzantısı olan Abdülhakim Amir'e karşı bir hükümet darbesi yaparak hem Suriye'yi Mısır'ın tahakkümünden kurtardılar²⁴⁰ hem de Suriye'yi BAC'tan ayırmış oldular²⁴¹. Suriye'nin ayrılmasından sonra Nasır birlik için "*sonsuz karışıklıklarla dolu üç buçuk yıl*" şeklinde bir ifade kullanmıştır²⁴².

Nasır Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulduktan sonra Suriye'deki Sol eğilimli görüşleri tasfiye etmeye çalıştı ve yukarıda ifade edildiği üzere Suriye'deki tüm partileri ve Baas Partisini kapattı. Onların yerine Ulusal Kurtuluş Birliği'nin Suriye şubesi açıldı. Buda Baas'ın üst düzey yetkililerinin Nasır'a alınmalarına ve devamında da şiddetli bir muhalefete başlamalarına sebep oldu²⁴³. Nasır, Birleşik Arap Cumhuriyeti için iki Suriyeli Başkan yardımcısı atadı. Fakat icra yetkilerinin büyük kısmını kendi elinde tuttu²⁴⁴. 1958'de kurulan ilk Birlik kabinesinde 34 üye içerisinde yalnızca on dört Suriyeli vardı ve bütün kilit koltuklar Mısırlılardaydı²⁴⁵. 1958'de Nasır Mısır'da ki toprak reformuna benzer bir reformu Suriye'de de denedi. Ancak Suriye'deki toprak reformu, Mısır'daki kadar köklü

²³⁶ Sever, a.g.e., s. 502-503; Fırat-Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 551-586.

²³⁷ Gürün, a.g.m., s. 359.

²³⁸ Demir, a.g.m., s. 691-713.

²³⁹ Ataman, M. 2012. Suriye'de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum, SETAV Raporu, Ankara, s. 28.

²⁴⁰ Ataman, a.g.e., s. 28.

²⁴¹ Ayrancı, a.g.t., s. 26; Cumhuriyet, 1962:1.

²⁴² Ayrancı, a.g.t., s. 114.

²⁴³ Gürson, a.g.e., s. 51.

²⁴⁴ Mansfield, a.g.e., s. 52-53.

²⁴⁵ Gürson, a.g.e., s. 51.

olmamakla beraber birçok toprak sahibini kızdırmıştı²⁴⁶. Bu gelişmeleri müteakip başından itibaren BAC'ın Suriye aleyhine gelişmesi Suriye-Mısır ilişkilerinin giderek gerilmesine sebep oldu²⁴⁷.

Düzenli bir plan yapılmadan yaşanan gelişmeler karşısında hamasi-romantik duygularla Suriyeli Milliyetçilerin ısrarları üzerine ortaya çıkmış olan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden Suriye, 28 Eylül 1961'de yapılan bir hükümet darbesi ile ayrıldı²⁴⁸. Nasır'ın Suriye'yle ilgili yanlış politikaları neticesi ona güvenen ve daha işin başında böyle bir birleşmeye pekte sıcak bakmayan grupların ortak girişimi olan bu darbeye, özellikle BAC'ın kurulmasından sonra bizzat Nasır tarafından görevlerinden uzaklaştırılan subaylar aktif rol oynamıştır²⁴⁹. Nasır bu darbeyi kuvvet kullanarak bastırmak istediye de muvaffak olamamıştır. Suriye'de ne Baas Partisi, ne de Suriye Arap Sosyalist Partisi darbeye karşı bir tavır almamışlar hatta desteklemişlerdir²⁵⁰.

BAC'ın dağılmasında en büyük etkenin Nasır'ın fevri ve yanlış politikaları olduğu söylenebilir. Olayın başından beri zaten isteksiz olan Nasır, birliğin kurulmasından sonra da Suriye ile birleşmek yerine Suriye'yi bir uydu devlet haline getirmeye çalışmıştır²⁵¹. Ayrıca 1959 yılında Suriye'de yaptığı uygulamalardan kaynaklı olarak Baas Partisiyle arası iyice açılmış ve önde gelen Baasçı kabine üyeleri hükümetteki Suriyeli meslektaşlarına sormaksızın, BAC'ın merkezi ve bölgesel kabinelerinden istifa etmişler ve hemen ardından da Nasır yönetimine karşı şiddetli bir muhalefete başlamışlardır²⁵².

Darbe ile gelen yeni bağımsızlığın ardından Suriye'de, Me'mun Kuzbari başkanlığında sivil bir hükümet kuruldu²⁵³. Bu hükümet aynı zamanda BAC'ın başarısızlıkla sonuçlandığının da resmiydi. Darbenin ardından yeni Suriye Hükümeti Türkiye sınırını da kapatmıştır²⁵⁴. Türkiye olayı dikkatle takip etmekle birlikte, Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılmasını bir iç gelişme olarak değerlendirmiştir²⁵⁵ ve hemen Lübnan'ın ardından Suriye'yi tanıyan ikinci ülke olmuştur²⁵⁶. Hadise'nin gerçekleştiği yıl dikkate alınırsa Türkiye'de de askeri bir darbeye Menderes Hükümetinin devrildiği ve yerine gelen Milli birlik Komitesi'nin Menderes'ten farklı olarak yeni bir Ortadoğu politikası belirlediği veya en azından oradaki olaylara daha temkinli yaklaştığı görülecektir. Buda Türkiye Cumhuriyetinin Ortadoğu'ya karşı değişen politikasının habercisi sayılabilir.

²⁴⁶ Şentürk, a.g.t., s. 109.

²⁴⁷ Şen, a.g.e., s. 220.

²⁴⁸ Cumhuriyet, 29 Eylül 1961.

²⁴⁹ Gürson, a.g.e., s. 51.

²⁵⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 208; Ayrancı, a.g.t., s. 115.

²⁵¹ Gürson, a.g.e., s. 51.

²⁵² Gürson, a.g.e., s. 51.

²⁵³ Cumhuriyet, 29 Eylül 1961.

²⁵⁴ Cumhuriyet, 29 Eylül 1961.

²⁵⁵ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 137.

²⁵⁶ Cumhuriyet, 29 Eylül 1961.

3.2. Diğer Alanlarda İlişkiler

Türkiye Cumhuriyeti'nin o dönem Suriye ile ilişkilerinde yaşadığı en büyük sorunlardan biri olarak, sınır kaçakçılığı konusu kayıtlara yansımıştır. Günümüzde de hala devam eden bu sorun alınan bütün tedbirlere rağmen bir türlü önlenememektedir. Ülkelerin kayıt dışı ticaretten kaybettikleri gelirlerin oranı çok büyük olduğundan bunu önlemek adına bir takım tedbirler aldıkları bilinmekle birlikte henüz bir çözüm bulunabilmiş değildir. Neredeyse insanlıkla yaşıt olan bu suç bütün ülke ve milletlerin de ortak sorunlarından biri durumundadır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu yıllarda bu sorunla yoğun olarak karşılaşan ülkelere biridir. Nitekim arşiv kayıtlarında bu duruma sıkça rastlanmaktadır. Dönemin Gaziantep Milletvekili Semih İnal tarafından gönderilen 24 Kasım 1951 tarihli bir raporda Suriye'den Türkiye'ye kaçak yollarla sokulan Amerika menşeli eski elbiselerden bahsedilmekte ve vatandaşın bunu talep ettiğini ancak bunun ithalatının Türkiye Cumhuriyeti kanunlarında yasak olduğunu ve bu kaçakçılığın önüne geçilebilmesi için bir takım yeni tedbirler alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Kaçakçılığın önüne geçme tedbiri olarak ta bu elbiselerin direk Amerika'dan devletin eliyle ithal edilmesi yönünde bir kanun hazırlanmasının uygun olacağı vurgusu yapılmaktadır²⁵⁷.

Yukarıda da belirtildiği üzere hem kaçakçılığı önlemek ve hem de ticareti geliştirmek adına çözüm önerileri üretmeye çalışan Türkiye ve Suriye, aynı zamanda aralarındaki ticareti canlandırmak için bir takım girişimlerde bulunmuştur. Arşiv belgelerinden elde edilen verilere göre bu girişimler yukarıdaki belgede de görüldüğü üzere kaçakçılığın önünün alınması için ihracat ve ithalatın artırılması gerektiği yönünde bir takım çözüm önerilerinin yanında, iki ülke arasında yapılacak olan ticari anlaşmalarla ticari faaliyetler canlandırılmaya çalışılmıştır. Nitekim 7 Mart 1956 tarihinde çıkan bir Bakanlar Kurulu kararında, Türkiye ile Suriye arasında imzalanacak olan Ticaret Anlaşması için Türkiye'ye gelmiş olan Suriye İktisat Bakanı Rızkullah Antaki başkanlığındaki Suriyeli heyet ile müzakerelerde bulunacak ve anlaşma imzalayacak olan Türk Heyeti'nin belirlendiği ve konu hakkında Dışişleri Bakanlığının yetkilendirildiği bildirilmektedir²⁵⁸. Bu belge yapılan girişimler

Ekonomik anlamda o dönem Türkiye-Suriye ilişkilerine en fazla etki eden meselelerden biri de sınır kaçakçılığı hadisesidir. Bu konuda Türkiye Cumhuriyetinin kaçakçılığı engellemeye yönelik pek çok çalışması bulunmasına rağmen Suriye Hükümetinin bir şey yapmadığı görülmüştür. Dönemin arşiv belgeleri ve gazete haberlerinde yer alan bilgilerde bu durumu teyid etmektedir. 26 Ocak tarihli Milliyet gazetesinin haberine göre sınırı geçmeye çalışan iki ayrı kaçakçı grubundan birinci grup sınırdaki mayının patlamasıyla, ikinci grup ise askerlerin olayı fark etmesi sonucu ateş açmaları üzerine ellerindeki malları bırakarak Suriye içlerine kaçmışlardır²⁵⁹.

²⁵⁷ B.C.A., 24 Kasım 1951, 030-01-00-00-66-416-7-1/2/3/4.

²⁵⁸ B.C.A., 7 Mart 1956, 030-18-01-02-142-20-16.

²⁵⁹ Milliyet, 26 Ocak 1959.

Bunun yanında yine sınırlarda vuku bulabilecek eşkıyalık hareketlerini önlemeye yönelik bir takım karşılıklı girişimlerde de bulunulduğu gözlemlenmiştir. 14 Haziran 1950 tarihli Bakanlar Kurulu kararında; “Türkiye-Suriye sınırlarında vuku bulacak şekli hareketlerine karşı müşterek mücadelede iki taraf makamlarınca kullanılacak telsiz irtibatlarını sağlamak amacıyla 26/6/1950 tarihinde Suriye’nin Cerablus hudut ilçesinde toplanacak olan konferansta, Hükümetimizi Gümrük Muhafaza Genel Komutan Muavini Albay Arif Olgaç, muhabere uzmanı Kıdemli Yüzbaşı Sait Aykanat ve telsiz uzmanı Zihni Özbül’un temsil etmeleri, Gümrük ve Tekel Bakanlığının 13/6/1950 tarihli ve 3653 sayılı yazısı üzerine Bakanlar Kurulunun 14/6/1950 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.” denilmektedir²⁶⁰.

1950’li yıllarda hala hükümet darbeleriyle boğuşan ve bir türlü istikrarı yakalayamayan Suriye, 1951 Kasım ayında Albay Edip Çiçekli’nin yaptığı hükümet darbesiyle birlikte nispeten iç istikrarı sağlamıştır. Çiçekli tarafından Suriye başbakanı olarak atanan Fevzi Selo’nun, o dönem Reuter Ajansı’na verdiği demeci sayfalarına taşıyan Zafer Gazetesi’nde, Suriye-Türkiye ilişkilerine dair: “Türkiye ve Suriye arasında kargaşalık çıkarmak arzusunda olanların bütün entrikalarına rağmen, Türkiye ile dostane münasebetlerimizi idame ettirmekteyiz” dediği bildirilmektedir²⁶¹. Darbe öncesindeki Suriye başbakanı olan Nazım el-Kudsi’nin de Türkiye-Suriye ilişkilerinde ılımlı bir tutum izlediği gözlemlenmektedir. Yine aynı gazetenin haberine göre Nazım el-Kudsi mecliste yaptığı konuşmasında, Türkiye-Suriye dostluğunun tarihsel temellerinin sağlamlığına dikkat çekmiş, ayrıca “Türk ve Arap Milletlerinin Ortadoğu’nun Barış Sisteminde esaslı iki unsur olduğu” vurgusunu yapmıştır²⁶².

Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırların değişmesiyle birlikte Suriye’de kalan Türk soylu kişiler hakkında bir takım girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Bu gurupların en büyüklerinden biri olan Bayır-Bucak Türkmenlerinden²⁶³ isteyenlerin, bir takım kanuni şartlara haiz olmaları şartıyla, Türk Vatandaşlığına kabulü hakkında çıkan bir Bakanlar Kurulu kararı bunun en iyi örneklerin biri olmuştur²⁶⁴. Belgede yer alan ifadelerde: “Suriye’nin Bayır-Bucak Kasabası halkından olup 15/10/1953 tarihine kadar memleketimize iltica eden soydaşlarımızdan kanuni şartları haiz bulunanların iskanlı göçmen muamelesine tabi tutulmaları; Devlet Vekaletinin 26/10/1953 tarihli ve 3241-0-11623/43104 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 5/2/1953 tarihinde kararlaştırılmıştır.” denilmektedir²⁶⁵. Böyle toplu vatandaşlık verilme hadiselerinin yanında bireysel olarak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı talep eden kişilere de vatandaşlık verilmesi de vakidir. Bunlardan birinde 1913 doğumlu İffet Ratrut isimli bir şahsa 16 Haziran 1952 tarihli, 1926

²⁶⁰ B.C.A., 14 Haziran 1950, 030-18-01-02-123-50-19.

²⁶¹ Zafer, 6 Aralık 1951.

²⁶² Zafer, 6 Aralık 1951.

²⁶³ Kalemдарoğlu, S. 2011. “Suriye’nin Unutulmuş Türkmenleri”, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/suriye/2011/08/25/6276/suriyenin-unutulmus-turkmenleri>, e.t.:12.08.2014.

²⁶⁴ B.C.A., 5 Şubat 1953, 030-018-01-02-133-88-11.

²⁶⁵ B.C.A., 5 Şubat 1953, 030-018-01-02-133-88-11.

doğumlu Ayşe Leman Garip isimli şahsa 11 Mart 1953 tarihli ve 1935 doğumlu Mehmet Celaleddin Maraşlı isimli şahsa da 20 Kasım 1953 tarihli Bakanlar Kurulu kararlarıyla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı verildiği görülmektedir²⁶⁶.

Arşiv kayıtlarında dikkat çeken bir başka belgede ise yine Suriye tebaasından Musevi asıllı Musa (Şaso) Güzel ve onun karısı Sara (Şaso) Güzel'in Türk vatandaşlığına alınmaları hakkındaki taleplerinin kabul edildiği yönünde çıkan 30 Eylül 1957 tarihli Bakanlar Kurulu kararıdır²⁶⁷. Belgeye dikkat edilirse o dönem sadece Suriye'den gelen Türklere değil, talep eden her kişiye, hangi milletten olduğuna bakılmaksızın Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının verilebileceğidir. Bu da yeni kurulan Türk Devletinin vatandaşlık telakkisini ortaya koyması açısından manidardır.

Buna mukabil Hatay'ın anavatana katılmasının ardından, 13 Temmuz 1939 tarihinde Hatay'dan göç ederek Suriye'ye giden 252 kişinin Türk vatandaşlığından çıkarılmasına 14 Ocak 1952 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla karar verilmiştir²⁶⁸. Kararda yer alan ifadelere göre, bu kişilerin resmi izin almadan mahalli uyrukluğa geçmeleri kararın gerekçesi olarak sunulmaktadır*.

Suriye ve Türkiye arasında o dönem bilim alanında da bir takım girişimlerde bulunulmuştur. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dekanlığına Ziraat Vekilinden gönderilen bir yazıda Suriye'den bilimsel amaçlar doğrultusunda ivesi cinsi koyunların ithali konusunda bir takım sağlık ölçülerini haiz olmaları şartıyla izin verildiği bildirilmektedir²⁶⁹.

Yine Türkiye'de eğitim gören Suriyeli öğrencilerle ilgili olarak alınan bir Bakanlar Kurulu kararında; "Türkiye'de tahsil eden Suriyeli öğrencilere mütekabiliyet şartıyla, dış temsilciliklerimizce harçsız vize itasını teminen Suriye Hükümeti ile bir anlaşmaya varılması hususunda Dışişleri Bakanlığına yetki verilmesi; İçişleri, Maliye ve Milli Eğitim Bakanlıklarının uygun görüşlerine dayanan Dışişleri Bakanlığının 2/8/1952 tarihli ve 19959/266 sayılı yazısı üzerine, 5682 sayılı kanununun 10'uncu maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 11/8/1952 tarihinde kararlaştırılmıştır." denilmektedir²⁷⁰. Bir başka belgede eğitim ilişkilerinde büyük ilerleme kaydedildiği görülmektedir. 6 Kasım 1952 tarihli Bakanlar Kurulu kararında; Suriye uyruklu İzzet Hasan isimli şahsın Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesinde Arapça okutmanlığı görevinde çalıştırılması yönünde karar alındığı görülmektedir²⁷¹.

²⁶⁶ B.C.A., 16 Haziran 1952, 030-18-01-02-129-49-2; B.C.A., 11 Mart 1953, 030-18-01-02-131-20-2; B.C.A., 20 Kasım 1953, 030-18-01-02-134-92-11

²⁶⁷ B.C.A., 30 Eylül 1959, 030-18-01-02-147-51-4.

²⁶⁸ B.C.A., 14 Ocak 1952, 030-18-01-02-127-100-4.

* Kararda; "...hiyar haklarını kullanmadan Hatay'dan kitle halinde ayrılarak Suriye'ye gitmiş ve resmi izin almadan mahalli uyrukluğa geçmiş olan ilişik listede adları yazılı 252 kişinin..." ifadeleri yer almaktadır. bkz: B.C.A., 14 Ocak 1952, 030-18-01-02-127-100-4.

²⁶⁹ B.C.A., 9 Şubat 1956, 030-0-001-000-000-80-509-13.

²⁷⁰ B.C.A., 11 Ağustos 1952, 030-18-01-02-129-59-13.

²⁷¹ B.C.A., 6 Kasım 1952, 030-18-01-02-130-82-5.

Dönem şartlarında Türkiye ve Suriye'yi birbirine bağlayan en güvenli ve yegâne ulaşım hattı demiryolu şebekesidir. Osmanlıdan kalan bir bakiye olarak her iki ülkeninde kullandığı bu şebekeyle ilgili birtakım uygulamalar yürürlüğe konmuştur. İlk olarak henüz Suriye bağımsızlığını kazanmadan önce, 27 Ekim 1932 tarihinde Türkiye-Suriye hududu üzerinde demiryollarının işletilmesi tarzına dair bir anlaşma yapılmıştır. Türkiye ve Fransa Hükümetleri arasında yapılan bu antlaşma, imzalandığı tarihten itibaren yürürlüğe girmiştir. Türkiye ve Fransa Hükümetleri, Türkiye-Suriye sınırında dostça işbirliğini kuvvetlendirmek amacıyla İskenderun ile Nusaybin arasındaki Bağdat demiryolları kısmının işletilmesi şartlarını belirlemek, demiryolunu doğuya uzatmak, Bağdat Demiryolları imtiyazına haiz şirket için her iki tarafın ortak çalışması hususunda anlaşmaya varmıştır²⁷².

Bu dönemde de ulaşım konusunda bir takım girişimlerde bulunulmuştur. Bakanlar Kurulu'nun 31 Ocak 1951 tarihli toplantısında, bu demiryolu şebekesinin Çobanbey-Nusaybin kısmında vazife gören Suriye gümrük, emniyet ve posta memurları tarafından kullanılmak üzere bir adet birinci ve dört adet ikinci mevki hamiline mahsus serbest seyahat kartı verilmesi kararlaştırılmıştır²⁷³.

Hukuki olarak iki ülke arasında iyi ilişkiler kurulmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir. Bu alanda tarafların yaptıkları ilk anlaşma karşılıklı adli yardımlaşma anlaşmasıdır. 6 Kasım 1953'te Suriye Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında bir "Adli Müzaheret (Yardımlaşma) Antlaşması akd ve imza edilmesi" kararı alınmıştır. Bu konuda gerekli müzakereleri yürütmek ve varılacak antlaşmaya imza koymak için de Türkiye Cumhuriyeti adına Dışişleri Bakanlığının yetkilendirildiği görülmektedir²⁷⁴.

Bu "Adli Müzaheret" antlaşmasını müteakip, 3 yıl sonra 11 Temmuz 1956 tarihli bir Bakanlar Kurulu kararında, Suriye ve Türkiye Hükümetleri arasında yeniden bir "Adli Müzaheret ve İade-i Mücrimin Anlaşmalarının" yapılması hususunda Dışişleri Bakanlığının yetkili kılındığı arşiv kayıtlarına yansımaktadır²⁷⁵.

Askeri ilişkiler noktasında Suriye-Türkiye arasında kayda değer bir gelişme görülmemektedir. Bazı konularda bir takım girişimler olmakla birlikte bunlar basit düzeyde kalmıştır. Arşiv kayıtlarında tespit edildiği kadarıyla, Türkiye'nin Şam büyükelçisinin Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 31 Ağustos 1953 tarihli yazıda; Suriye'ye giden bazı Türk Subaylarının Suriye Kanunlarına aykırı olarak resmi üniformalarıyla dolaştığı ve bunun yasak olduğuna dair Suriye Dışişleri Bakanlığından alınan yazı ile birlikte Türk Subayların herhangi bir sıkıntı yaşamamaları için bu konuda hassasiyet göstermeleri gerektiği bildirilmektedir²⁷⁶.

Yine Suriye ile askeri eğitim konusunda bir anlaşmaya varılarak, Suriye'den Türkiye'ye eğitim için askeri öğrenci alınması hakkında bir Bakanlar

²⁷² Umar, Ö, O. 2000. "Hatay Meselesi ve Atatürk", Askeri Tarih Bülteni, ATASE Yayınları, S.48, s. 314-326.

²⁷³ B.C.A., 31 Ocak 1951, 030-18-01-02-124-102-7.

²⁷⁴ B.C.A., 6 Kasım 1953, 030-18-01-02-133-90-9.

²⁷⁵ B.C.A., 11 Temmuz 1956, 030-18-01-02-143-58-17.

²⁷⁶ B.C.A., 31 Ağustos 1953, 030-0-001-000-000-127-821-4.

Kurulu kararı çıkarılmıştır. 24 Temmuz 1950 tarihli kararda Türkiye'ye Suriye Hükümetinin bir Suriye askeri heyeti göndermek istediğinden bahisle Harp Akademisine 3, Harp Okuluna 10 ve diğer askeri okullara 10 subayla, bu okullara bağlı Gedikli Erbaş okullarına 10 Gedikli Erbaş'ın maaş, yolluk vb. giderleriyle askeri okul giderlerinin Suriye Hükümeti tarafından karşılanması şartıyla kabulüne karar verildiği beyan edilmektedir²⁷⁷.

Bu dönemde askeri alanda iki ülke arası ilişkilerde kaydedilen bir başka gelişmede Suriye'nin İtalya'dan aldığı uçakların Türk hava sahasını kullanarak Suriye'ye gitmesi konusudur. Türkiye Cumhuriyeti burada büyük bir iyi niyet gösterisinde bulunarak, 4 Şubat 1955 tarihli Bakanlar Kurulu kararında İtalya'dan alınan bu uçakların Türk hava sahasını kullanmasına izin vermiştir²⁷⁸.

1 Ağustos 1950 tarihli Bakanlar Kurulu kararında Suriye ile sınır emniyeti konusunda yapılacak olan görüşmeler için Halep'e gönderilecek Türk Delegasyonunun kimler olduğu bildirilmektedir²⁷⁹. Bu konu Türkiye-Suriye ilişkilerinde daima büyük bir sorun olmuştur. Buna müteallik bir başka belgede yer alan ifadelerden tespit edildiği kadarıyla, bu heyetin 15 Ağustos 1950 tarihinde orada toplandığı ve alınan kararların da Bakanlar Kurulu'nun 12 Ocak 1952 tarihli toplantısında onandığı görülmektedir²⁸⁰.

O dönemde Suriye ve Türkiye arasında büyük sorun teşkil eden bir başka meselede karşılıklı olarak karşı ülke topraklarında kalan emlak davalarıdır. Bu konuda Türkiye Cumhuriyeti'nin çeşitli girişimlerde bulunduğu kayıtlara geçmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Suriye'de kalan Türklere ait emlak sorununun halledilmesi amacıyla, 27 Ekim 1932 tarihinde Türkiye ve Fransa arasında imzalanan Antlaşma, 11 Ocak 1933 tarihinde yürürlüğe girmiştir²⁸¹. Anlaşmaya göre Suriye ve Lübnan'daki mülklerini ve gayrimenkullerini kullanamamış olan Türkler haklarına tekrar sahip olmuşlardır. Antlaşma süresi 12 Temmuz 1934 tarih ve 2565 sayılı kanunla altı ay uzatılmış, 11 Ocak 1935 tarihinden itibaren altı ay daha uzatılmıştı. Son olarak bu anlaşma 11 Temmuz 1935 tarihinden sonra bir yıl daha uzatılmıştır²⁸².

Ülkelerin siyasal fırtınaları birbirleri arasındaki ilişkileri etkilediği gibi bu etkinin emlak davalarına da yansıdığı gözlemlenmiştir. Bu yansımalarda iki tarafın karşılıklı olarak yaşanan gerginliklere binaen karşı taraf vatandaşına ait mallar üzerinde komşu ülke vatandaşlarının tasarruf haklarını ellerinden aldıkları ve hatta mallara ihtiyati tedbir uyguladıkları gözlemlenmiştir. 13 Ocak 1939 tarih ve 211/250 sayılı ve 14 Şubat 1942 tarih ve 2/17317 sayılı ve 1 Ekim 1966 tarih 6/7104 sayılı Bakanlar Kurulu Kararlarıyla Türkiye kendi ülkesinde kalana Suriyelilerin taşınır ve

²⁷⁷ B.C.A., 24 Temmuz 1950, 030-18-01-02-123-60-6.

²⁷⁸ B.C.A., 4 Şubat 1955, 030-18-01-02-138-112-14.

²⁷⁹ B.C.A., 1 Ağustos 1950, 030-18-01-02-123-62-19.

²⁸⁰ B.C.A., 12 Ocak 1952, 030-18-01-02-127-100-2.

²⁸¹ Yavuz, C. 2005. Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri, ATO Yayınları, Ankara, s. 273.

²⁸² Umar, a.g.m., s. 308-313.

taşınmaz mallar ile bütün hak menfaatlerine 1062 sayılı yasa hükümlerine göre el koymuştur²⁸³. Bu kararın alınmasına gerekçe olarak Türkiye Cumhuriyeti Suriye Hükümetinin uygulamaları göstermiştir. Buna göre Suriye’de, 1958’de BAC’a katılımla birlikte Nasır tarafından bir benzeri Mısırdaki uygulanmış olan “Zirai Reform” kanununun uygulanması sırasında Türklerin mülkiyet hakları ileri derecede kısıtlanmış olduğundan ve Türkiye’de Suriyelilere ait gayrimenkuller üzerindeki temlik tasarruflar Bakanlar Kurulunun 13.11.1939 gün ve 2/10250; 14.2.1942 gün ve 2/17/317 ve 18.1.1958 gün ve 4/9697 sayılı kararları ile kısıtlanmış bulunmaktadır, ancak daha sonra 29 Ocak 1951 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla bu yasakların sadece Suriyeliler aleyhine devam etmesine karar verildiği tespit edilmiştir²⁸⁴. Yine Bakanlar Kurulunun 18 Kasım 1957 tarihli bir kararnamesinde bu konuya temas edilerek, tahminen bu yıllarda Türkiye-Suriye ilişkilerinde yaşanan gerginliğin bir yansıması olarak, Suriye Vatandaşlarının Türkiye’deki mal varlıklarıyla ilgili bir takım ihtiyati tedbirler uygulanmaya konulmuştur. Kararnamede yer alan hükümlere göre;

“1- Suriye tabiiyetli şahıslara ait Türkiye’deki gayrimenkuller üzerine inşaat yapmak veya fidan dikmek suretiyle bu gayrimenkullerin (arsa ve arazinin) Medeni Kanun’un 648-655’inci maddelerine istinaden temellükü hakkı tanınması,

2- Mezkûr kararnameler ile 1’inci madde hükmüne aykırı olarak yapılacak taleplerin mahkeme ve icra mercilerince nazarı itibara alınmaması, tapuca intikal muamelesi yapılmaması ve hazinenin ittilamını teminen hadiselerin bu makamlar tarafından derhal mahalli Mal Dairesine bildirilmesi,

3-Suriye tabiiyetli şahısların hissedar bulunduğu gayrimenkullerin hissedarların ittifakı dahi olsa rızaen anlaşma suretiyle taksim ve ifraz edilmemesi, şüyuun izalesinin ancak mahkeme kararı ile mümkün olabilmesi, mahkemece gayrimenkulün satışı suretiyle şüyuun izalesine karar verildiği takdirde Suriye tabiiyetli şahsa düşecek satış bedelinin emlak meselelerinin Hükümetimizle Suriye arasında kati surette halline kadar, hazine elinde emaneten muhafaza edilesi; ...” denilmektedir²⁸⁵. Bu belgeden de anlaşılacağı üzere bu mesele 1957 yılında hala çözülmemiş bir mesele olarak Türkiye-Suriye ilişkilerinde aktif bir rol oynamaktadır. Yine konuyla ilgili olarak dönemin Suriye basınında çeşitli haberler dikkat çekmektedir. 2 Ağustos 1954 yılında Suriye’nin An-Nasr gazetesinde yer alan bir habere göre Suriye’nin Türkiye Büyükelçisi Emir Kazım Cezayiri’nin bir toplantı sırasında gazetecilere: “Suriye ile Türkiye arasında müşterek mefkûreler ve karşılıklı maslahatlar vardır. Aralarında yalnız yek diğer tebaanın emlakları meselesinden başka bir şey yoktur. Buna da çare bulunacaktır.” dediği bildirilmiştir²⁸⁶. Bir başka Suriye Gazetesinin haberine göre ise, İskenderun’da kalan Suriyeliler arazilerinin

²⁸³ Özbakan, I. 1986. “Suriye Uyruklarının Yaptıkları Uzun Süreli Akitlerin Hukuki Gerçekliği”, Ankara Barosu Dergisi, S.2, Ankara, s. 212-215.

²⁸⁴ B.C.A., 29 Ocak 1951, 030-18-01-02-124-100-2.

²⁸⁵ B.C.A., 8 Kasım 1957, 030-18-01-02-147-58-14.

²⁸⁶ B.C.A., 7 Ağustos 1954, 030-01-00-00-104-650-1-9.

Türkiye Hükümeti tarafından herhangi bir tazminat ödenmeden devlet namına istimlak edildiğini iddia etmişlerdir²⁸⁷.

Zirai yardımlaşma konusunda siyasi ilişkilerin aksine iki ülke hükümetleri arasında bir işbirliği olduğu gözlemlenmektedir. Buna örnek olarak bir belgeye göre; Türkiye Cumhuriyeti Arap Yarımadasını kasıp kavuran bu afet karşısında komşusu Suriye ve bu istilaya maruz kalan diğer ülkelere yardım etme ve çekirge mücadelesine katılma kararı almıştır. Bakanlar Kurulunun 10 Nisan 1952 tarihli kararı çerçevesinde komşu memleketler hudutları dâhilinde yapılacak olan çekirge mücadelesine Tarım Bakanlığı kontrolünde teknisyen, vasıta ve malzeme yardımı yapılarak mücadeleye iştirak edilmesi kararlaştırılmıştır²⁸⁸.

Dönemin en dikkat çekici gelişmelerinden biri de iki ülke arasında sınır belirleme çalışmalarında ortaya konan faaliyetlerdir. Suriye hükümetinin kendi ülke sınırlarını belirlemek ve bunun bir haritasını çıkartmak için bir takım çalışmalar yaptığı ve harita çıkarma işinde uçakları kullandığı, bu uçaklarında uçuş rotası içerisinde fotoğraf alabilmek için bazen Türk hava sahasını kullandığı ve bunun için Türk Hükümetinden izin istendiği belirtilmektedir. İşte 25 Haziran 1954 tarihli Bakanlar Kurulu kararı, harita çıkarmak amacıyla Türk hava sahasını kullanan Suriye uçaklarına izin verildiğini bildirmektedir²⁸⁹. Bu kararnameye ek olarak verilen metinde yine Suriye uçaklarına harita için verilen izne ek yeni yerlerden bahsedilmektedir²⁹⁰.

Asi Nehrinin kullanımı açısından, iki ülke hükümetlerinin yaptıkları tek taraflı planlarla ilgili yeni düzenlemeler yapılması, karşılıklı olarak ve her iki tarafında ihtiyaçları gözetilerek ona göre yeni bir plan ortaya konulmasıyla ilgili Şam'da yapılması planlanan müzakereler için bir heyet oluşturulduğu 29 Şubat 1956 tarihli Bakanlar Kurulu kararında bildirilmektedir²⁹¹. Ancak Asi Nehriyle ilgili protokoller incelendiği zaman en son protokolün 19 Mayıs 1939'da yapıldığı görülecektir²⁹². Buda heyet tarafından yapılan görüşmelerden Asi Nehri'nin eşit kullanımıyla ilgili herhangi bir müspet sonuç alınmadığını göstermektedir. Asi Nehriyle ilgili 1939 sonrası herhangi bir anlaşmanın yapılmama sebebi olarak ta Hatay Meselesi gösterilmektedir²⁹³.

SONUÇ

Demokrat Parti'nin, Türk dış politikasında gerçekleştirdikleri köklü değişikliklerin Türkiye'ye olumlu olduğu kadar olumsuz etkileri de olmuştur. Bu

²⁸⁷ B.C.A., 7 Ağustos 1954, 030-01-00-00-104-650-1-19.

²⁸⁸ B.C.A., 10 Nisan 1952, 030-18-01-02-128-25-10.

²⁸⁹ B.C.A., 25 Haziran 1954, 030-18-01-02-136-59-4.

²⁹⁰ B.C.A., 27 Ağustos 1954, 030-18-01-02-137-77-8.

²⁹¹ B.C.A., 29 Şubat 1956, 030-18-01-02-142-19-10.

²⁹² Kibaroglu, A. vd. 2005. Cooperation Turkey's Transboundary Waters, Adelphi Research, Berlin, 167p. KOÇ, M. B. 2006. İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006, Günizi Yayıncılık, İstanbul, s. 66.

²⁹³ Çarkoğlu, A.-EDER, M. 2001. "Domestic Concerns and the Water Conflict over the Euphrates-Tigris River Basin, Middle Eastern Studies, Vol.37, No.1, s. 41-71.

bağlamda İkinci Dünya Savaşı sonrasında yerini alan Türkiye için, siyasi değişimler kaçınılmaz olmuştur. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri safında yer alan Türkiye dış politikada da ABD'nin çıkarlarıyla özdeş olarak yönetilmeye başlamıştır. Dolayısıyla Türkiye bölgedeki gelişmeleri ABD gözüyle takip etmiş, bir bakıma, bugün de olduğu gibi ABD'nin Ortadoğu'daki "sözcüsü" olarak, bağımsızlıklarını yeni kazanan Arap devletlerini ABD ile yakınlaştırmak ve onlara liderlik yapmak görevini üstlenmiştir.

1950'lerde olduğu gibi bugün de Ortadoğu'nun sözcüsü konumunda olan Türkiye'nin bağımsız olarak bölgeye yönelik geliştireceği başarılı siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel projeler çerçevesinde Ortadoğu ülkeleri ile arasındaki ilişkilerin orta ve uzun vadede daha da gelişeceği aşikârdır. Dolayısıyla bu ilişkiler çerçevesinde uzun vadede Ortadoğu'daki ülkelerin alacağı şekle Türkiye yön verecektir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları:

- B.C.A., 8 Kasım 1957, 030-18-01-02-147-58-14.
- B.C.A., 12 Şubat 1954, 030-01-00-00-104-647-13-1.
- B.C.A., 25 Şubat 1954, 030-01-00-00-104-648-2-1.
- B.C.A., 27 Ocak 1954, 030-01-00-00-104-647-11-1.
- B.C.A., 1 Ağustos 1950, 030-18-01-02-123-62-19.
- B.C.A., 10 Kasım 1956, 030-01-00-00-111-701-7-1.
- B.C.A., 10 Nisan 1952, 030-18-01-02-128-25-10.
- B.C.A., 11 Ağustos 1952, 030-18-01-02-129-59-13.
- B.C.A., 11 Kasım 1956, 030-01-00-00-111-701-7-2/3.
- B.C.A., 11 Mart 1953, 030-18-01-02-131-20-2.
- B.C.A., 11 Temmuz 1956, 030-18-01-02-143-58-17.
- B.C.A., 12 Ocak 1952, 030-18-01-02-127-100-2.
- B.C.A., 14 Haziran 1950, 030-18-01-02-123-50-19.
- B.C.A., 14 Ocak 1952, 030-18-01-02-127-100-4.
- B.C.A., 16 Haziran 1952, 030-18-01-02-129-49-2.
- B.C.A., 18 Ocak 1954, 030-01-00-00-104-647-7-1.
- B.C.A., 20 Ağustos 1954, 030-18-01-02-136-75-7.
- B.C.A., 20 Kasım 1953, 030-18-01-02-134-92-11.
- B.C.A., 20 Ocak 1954, 030-01-00-00-104-647-8-1.
- B.C.A., 22 Haziran 1952, 030-01-00-00-134-873-10-1.
- B.C.A., 23 Temmuz 1958, 030-01-00-00-69-434-15-2.
- B.C.A., 23 Temmuz 1958, 030-01-00-00-69-434-15-3.
- B.C.A., 24 Kasım 1951, 030-01-00-00-66-416-7-1/2/3/4.
- B.C.A., 24 Temmuz 1950, 030-18-01-02-123-60-6.
- B.C.A., 25 Haziran 1954, 030-18-01-02-136-59-4.
- B.C.A., 26 Ekim 1957, 030-18-01-02-147-56-6.
- B.C.A., 27 Ağustos 1954, 030-18-01-02-137-77-8.
- B.C.A., 29 Ocak 1951, 030-18-01-02-124-100-2.
- B.C.A., 29 Şubat 1956, 030-18-01-02-142-19-10.

Menderes Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri / Sait KORKMAZ

B.C.A., 30 Eylül 1959, 030-18-01-02-147-51-4.
B.C.A., 31 Ağustos 1953, 030-0-001-000-000-127-821-4.
B.C.A., 31 Aralık 1951, 030-18-01-02-127-95-11.
B.C.A., 31 Ocak 1951, 030-18-01-02-124-102-7.
B.C.A., 4 Kasım 1950, 030-0-001-000-000-60-372-7.
B.C.A., 4 Kasım 1950, 030-0-001-000-000-68-428-11-1.
B.C.A., 4 Kasım 1950, 030-0-001-000-000-68-428-11-2.
B.C.A., 4 Şubat 1955, 030-18-01-02-138-112-14.
B.C.A., 5 Şubat 1953, 030-018-01-02-133-88-11.
B.C.A., 6 Kasım 1952, 030-18-01-02-130-82-5.
B.C.A., 6 Kasım 1953, 030-18-01-02-133-90-9.
B.C.A., 7 Ağustos 1954, 030-01-00-00-104-650-1-19.
B.C.A., 7 Ağustos 1954, 030-01-00-00-104-650-1-9.
B.C.A., 7 Ağustos-7 Eylül 1954, 030-0-001-000-000-104-650-1.
B.C.A., 7 Mart 1956, 030-18-01-02-142-20-16.
B.C.A., 9 Şubat 1956, 030-0-001-000-000-80-509-13.
B.C.A., trhsz, 030-0-001-000-000-68-432-1/2/3.
B.C.A., trhsz, 030-01-00-00-7-36-35-1/2.
TBMMKM, Devre:1C, İçtima:1, C.37, s.312.
TBMMZC, 1955:717.

Gazete ve Dergiler:

Akşam, 10 Ekim 1954.
Akşam, 10 Mart 1955.
Akşam, 11 Ekim 1957.
Akşam, 14 Nisan 1955.
Akşam, 15 Eylül 1957.
Akşam, 16 Eki 1957.
Akşam, 19 Kasım 1957.
Akşam, 1957:1.
Akşam, 2 Kasım 1957.
Akşam, 2 Şubat 1958
Akşam, 20 Aralık 1957.
Akşam, 21 Ekim 1957.
Akşam, 25 Ağustos 1957.
Akşam, 25 Eylül 1957.
Akşam, 26 Eylül 1957.
Akşam, 27 Kasım 1957.

- Akşam, 27 Mart 1955.
Akşam, 28 Mart 1955.
Akşam, 3 Şubat 1958.
Akşam, 6 Kasım 1957.
Akşam, 9 Ekim 1954.
Akşam, 9 Kasım 1957.
Aydın Tarihi, Sayı 286, Eylül 1957:158.
Cumhuriyet, 10 Ekim 1957; Köksal, 2011:65-83.
Cumhuriyet, 11 Aralık 1957.
Cumhuriyet, 11 Mart 1955.
Cumhuriyet, 12 Mart 1958.
Cumhuriyet, 13 Ocak 1955.
Cumhuriyet, 13-15 Kasım 1957.
Cumhuriyet, 14 Ekim 1957.
Cumhuriyet, 14 Eylül 1957.
Cumhuriyet, 14 Ocak 1955.
Cumhuriyet, 15 Eylül 1957.
Cumhuriyet, 15 Ocak 1955.
Cumhuriyet, 15 Temmuz 1954.
Cumhuriyet, 16 Ekim 1957.
Cumhuriyet, 17 Ekim 1957.
Cumhuriyet, 18 Kasım 1957.
Cumhuriyet, 18 Ocak 1955.
Cumhuriyet, 1962:1.
Cumhuriyet, 2 Kasım 1957.
Cumhuriyet, 20 Aralık 1951.
Cumhuriyet, 22 Ocak 1955.
Cumhuriyet, 23 Ekim 1957.
Cumhuriyet, 23 Ocak 1955.
Cumhuriyet, 25 Ocak 1955.

- Cumhuriyet, 25-26 Ağustos 1957.
Cumhuriyet, 26 Eylül 1957.
Cumhuriyet, 26 Mart 1953.
Cumhuriyet, 27 Ağustos 1957.
Cumhuriyet, 28 Ekim 1957.
Cumhuriyet, 29 Eylül 1961.
Cumhuriyet, 3 Nisan 1954.
Cumhuriyet, 30 Ağustos 1957.
Cumhuriyet, 4 Aralık 1957.
Cumhuriyet, 5 Mart 1955.
Cumhuriyet, 7 Mart 1955.
Cumhuriyet, 8 Mart 1955.
Cumhuriyet, 8 Ocak 1955.
Dünya, 15 Ocak 1955.
Dünya, 7 Mart 1955.
Milliyet, 26 Ocak 1959.
TC Resmi Gazete, 28 Şubat 1955:s.11151.
Ulus, 13 Kasım 1957.
Ulus, 15 Eylül 1957
Ulus, 18 Ekim 1957.
Ulus, 1957:3.
Ulus, 23 Şubat 1958.
Ulus, 2-3 Şubat 1958.
Ulus, 28 Ağustos 1957.
Ulus, 5-11 Şubat 1958.
Vatan, 31 Ekim 1957.
Zafer, 6 Aralık 1951.

Kıtap ve Makaleler:

- ABDULLAH, Ö. F. 1985. Suriye Dosyası, Çev. Hasan Basri, Akabe Yayınları, İstanbul.
AKŞİN, A. 1934. “Türkler ve Araplar”, Orta Doğu Dergisi, Y.4, S.34, Şubat.

- ALBAYRAK, M. 2004. Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946 -1960). Phoneix Yayınları, Ankara.
- ARMAOĞLU, F. 1994. Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- ARMAOĞLU, F. 2012. 20. Yüzyıl Siyasi Tarih, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- ATAMAN, M. 2012. Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum, SETAV Raporu, Ankara.
- ATAÖV, T. 1969. Amerika NATO ve Türkiye, Aydınlik Yayınları, Ankara.
- AYRANCI, Z. Ş. 2006. Türkiye-Suriye İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- BAĞCI, H. 1990. Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası, İmge Yayınevi, Ankara.
- BANNERMAN, M. G. 1995 “Syrian Arab Republic,” The Government and Politics of the Middle East and North Africa, Ed.: David E. Long ve Bernard Reich, Boulder, CO: Westview Press.
- BOSTANCI, M. 2013. “Türk Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Pakti”, Gazi Akademik Bakış Dergisi, C.7, S.13, Kış, Ankara.
- ÇARKOĞLU, A.-EDER, M. 2001. “Domestic Concerns and the Water Conflict over the Euphrates-Tigris River Basin, Middle Eastern Studies, Vol.37, No.1.
- DEMİR, Ş. 2011. “Dünden Bu Güne Türkiye’nin Suriye ve Ortadoğu Politikası”, Turkish Studies (International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic), C.6, S.3, Yaz.
- DUMAN, Sabit. 2005. “Ortadoğu Krizleri ve Türkiye”, AÜTİTE Atatürk Yolu Dergisi, S.35-36, Mayıs-Kasım, Ankara.
- DURSUN, D. 1991. “Bağdat Pakti”, DİA, C.4, TDV Yayınları, İstanbul.
- ERKİN, F.C. 1986. Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar, C.II, 1.Kısım, TTK, Ankara.
- EROĞUL, C. 1998. Demokrat Parti-Tarihi ve İdeolojisi, İmge Yayınları, İstanbul.
- FIRAT, M.-KÜRKÇÜOĞLU, Ö. 2001. “Sancak (Hatay) Sorunu,” Türk Dış Politikası.
- GAYTANCIOĞLU, K. 2008. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- GERGER, H. 1983. “Türk Dış Politikası (1946-1960)”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul.

- GÖNLÜBOL, M vd. 1969. Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973), AÜSBF Yayınları, Ankara.
- GÜRSON, P. 2010. Türkiye-Suriye, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- GÜRÜN, K. 1983. Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar), AÜSBF Yayınları, Yayın No:531, Ankara.
- HUREWITZ, J. C., 1980. Orta Doğu Siyaseti: Askeri Boyutlar, Çev.: Nusret Özselçuk, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- İBAS, S. 2004. "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi", Ortadoğu Siyasetinde Suriye, Haz.: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin, Platin Yayınları, Ankara.
- İHSANOĞLU, E. 1995. "Türkiye ve İslam Konferansı Teşkilatı", Yeni Türkiye, Türk Dış Politikası Özel Sayısı, Yıl:1, S.3, Mart-Nisan, Ankara.
- JAWAD, J. 1988. Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri (1932-1963), Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- KALEMDAROĞLU, S. 2011. "Suriye'nin Unutulmuş Türkmenleri", <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/suriye/2011/08/25/6276/suriyenin-unutulmus-turkmenleri>, e.t.:12.08.2014.
- KARASAPAN, C. T. 1972. "Unutulmuş İttifak CENTO", Ortadoğu, Yıl:12, S.125, Eylül.
- KİBAROĞLU, A. vd. 2005. Cooperation Turkey's Transboundary Waters, Adelphi Research, Berlin, 167p. KOÇ, M. B. 2006. İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006, Günizi Yayıncılık, İstanbul.
- KÖÇ, A., 2011. "Sultan II. Murad Vakfi'nin Edremit Mukataaları (1530-1641).", OTAM, S.30, Ankara.
- KÖKSAL, O. 2011. "Soğuk Savaş Döneminde Güç Merkezlerinin Ortadoğu'ya Yönelik Kaotik Siyasetine Somut Bir Örnek: 1957 Suriye Krizi ve Türkiye'nin Ortadoğu Politikasına Etkileri", FÜ Ortadoğu Araştırmaları Dergisi, C.VII, S.2, Elazığ.
- KURAT, Y. T. 1975. "Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası 1923-1973", Belleten, XXXIX/154, TTK, Ankara.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ö. E. 1972. Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası (1945-1970), Sevinç Matbaası, Ankara.
- MANSFIELD, P. 1967. Mısır, İhtilal ve Nasır, Çev.: Ergün Tuncalı, Akşam Kitap Kulübü Serisi, Kitapçılık Yayınevi, İstanbul.
- ÖZBAKAN, I. 1986. "Suriye Uyuşukluklarının Yaptıkları Uzun Süreli Akitlerin Hukuki Gerçekliği", Ankara Barosu Dergisi, S.2, Ankara.
- SEALE, P. 1987. The Struggle for Syria, a Study of Post-War Arab Politics 1945-1958. Yale University Press.

- SEVER, A. 1997. Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu (1945-1958), Boyut Yayın Grubu, İstanbul.
- SEZER, D. B. 1999. “Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye’nin İttifaklar Politikası”, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Haz.: İsmail Soysal, Ankara.
- SİLLELİ, T. 2005. Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- SOYSAL, İ. 2000. Türkiye’nin Uluslar Arası Siyasal Bağlılıkları, C.II, TTK, Ankara.
- ŞAHİN, M. 2008. “1950 -1960 Dönemi Orta Doğu ile İlişkiler”, Türk Dış Politikası (1919-2008), Editör: Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, Ankara.
- ŞEN, S. 2004. Ortadoğu’da İdeolojik Bunalım, Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi, Birey Yayınları, İstanbul.
- ŞENTÜRK, A. 2001. CEMO Merkezi Antlaşma Teşkilatı (1959-1979), Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- UÇAROL, R. 2000. Siyasi Tarih. Filiz Yayınevi, İstanbul.
- UMAR, Ö. O. 2000. “Hatay Meselesi ve Atatürk”, Askeri Tarih Bülteni, ATASE Yayınları, S.48.
- _____. 2003. Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940), Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ.
- _____. 2010. “Millî Mücadele Dönemi Atatürk’ün Ortadoğu Politikası”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.20, S.1, Elazığ.
- ÜLMAN, H. 1958. “Orta Doğu Buhranı”, AÜSBF Dergisi, C:13, S. 4, No:14, Aralık.
- YAPP, M. E. 1996. The Near East Since the First World War, Routledge, 2. Edition, London.
- YAVUZ, B. 1994. Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri (1919-1922), TTK Yayınları, Ankara.
- YAVUZ, C. 2005. Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri, ATO Yayınları, Ankara.
- YEŞİLBURSA, B. K. 2011. “Bağdat Paktı (1955-1959)”, Tarihin Peşinde (Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi), S.6.
- YILMAZ, T. 2004. Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşından 2000’e), Akçağ Yayınları, Ankara.
- ZÜRCHER, E. J. 2007. Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, Çev: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul.